

RAPPORT: FORVENTET PENSJONERINGSALDER I NORGE

1. INNLEDNING

I 1994 ble Lund-utvalgets rapport “Fra arbeid til pensjon” (NOU 1994:2) lagt fram. Her pekes det bl.a. på behovet for sikrere beregninger av gjennomsnittlig pensjoneringsalder og for måling av gjennomsnittlig alder for avgang fra yrkeslivet. I innledningen til vedlegg 3 i rapporten (“Om mål for gjennomsnittlig pensjoneringsalder”) heter det:

Hittil har det ikke vært noen innarbeidet praksis for måling av gjennomsnittlig faktisk avgangsalder i Norge. Det har heller ikke vært noen innarbeidet praksis for måling av gjennomsnittlig pensjoneringsalder. Tidligere beregninger har vært utført ad hoc i forbindelse med ulike utredninger [...] Hvilke mål som kan beregnes for gjennomsnittlig avgangs-/pensjoneringsalder avhenger av hvilken informasjon man har til rådighet. Med en database som inneholder tilstrekkelig med opplysninger om all pensjonering i Norge, og om andre former for avgang, vil man i prinsippet kunne få fram et hvilket som helst mål for gjennomsnittlig avgangs/pensjoneringsalder. Pr. i dag finnes det imidlertid ikke en slik database, slik at de reelle beregningsmulighetene er begrensede (NOU 1994:2, vedlegg 3)

I forlengelsen av Lund-utvalgets rapport fikk Rikstrygdeverket i oppdrag å utvikle et system for beregning av gjennomsnittlig pensjoneringsalder i Norge. Utredningsavdelingen i Rikstrygdeverket har nå utviklet et slikt rapporteringssystem, en modell og database som har fått navnet MOTIPE (MOdell for TIdlig PEnsjonering). Beregningene som presenteres i denne rapporten er utført ved hjelp av denne databasen¹.

¹ “MOTIPE” er altså betegnelsen for både en modell og en database. I denne rapporten brukes MOTIPE som en ren database, og den vil i fortsettelsen bli betegnet “databasen”.

2. OPPLEGG FOR RAPPORTEN OG PROBLEMSTILLINGER

2.1 Opplegg for rapporten

Rapporten har to hoveddeler. Den første består av kapitlene 3 og 4, som sammen med vedlegg 1 gir bakgrunnsinformasjon om hvordan resultatene er kommet fram. I kapittel 3 beskrives metodene og datagrunnlaget som har vært brukt for å framskaffe resultatene. Vedlegg 1 har informasjon om de mer tekniske sidene av beregningene (formler m.v.). I kapittel 4 gir vi en kortfattet beskrivelse av de ulike pensjoneringsordningene som er med i utvalget, og beskriver de viktigste prinsipielle endringene disse ordningene har gjennomgått. Denne beskrivelsen er gjort kort, fordi ordningene er utførlig beskrevet andre steder, bl.a. i NOU 1994:2 (Lund-utvalget) og i NOU 1998:19 (Olsen-utvalget). Vi viser spesielt til kapittel 5 i NOU 1998:19, som gir en oversiktlig og godt oppdatert innføring i ordningene.

Del to består av kapitlene 5–8. Her presenteres resultatene. Kapittel 5 behandler utviklingen i pensjoneringsalder for hele befolkningen (dvs. alle mellom 16 og 70 år), kapittel 6 viser utviklingen i aldersgruppa 50–70 år og kapittel 7 utviklingen i gruppa 60–70 år.

I kapittel 8 drøfter vi spørsmålet om i hvor stor grad innføring av AFP har avlastet uførepensjonsordningen i de høyeste aldersklassene (dvs. 65 og 66 år). Kapitlet inneholder også en kort oppsummering av de viktigste funnene.

2.1 Problemstillinger

Vi vil søke å besvare flere ulike spørsmål eller problemstillinger i denne rapporten. Hovedformålet er å vise pensjoneringsalderen i den norske befolkningen.

Det finnes ulike mål eller metoder for å beregne befolkningens pensjoneringsalder. I denne rapporten benytter vi det målet som betegnes “forventet pensjoneringsalder”, et mål som anbefales benyttet både av Lund-utvalget (jf. NOU 1994:2, vedlegg 3), og av Olsen-utvalget (jf. NOU 1998:19). Beregning av forventet pensjoneringsalder, og forholdet til andre beregningsmåter, blir beskrevet i kapittel 3 (avsnittene 3.1 og 3.2), samt i vedlegg 1.

Mye av debatten rundt våre sosiale velferdsordninger, ikke minst de siste 10 årene, har vært preget av bekymring for at de økonomiske kostnadene ved disse ordningene skal bli for store i framtiden. Denne bekymringen er ikke noe særnorsk fenomen. Man finner den igjen i store deler av den vestlige verden, og mye oppmerksomhet har vært viet spørsmålet om hvordan de økonomiske kostnadene i framtiden kan holdes på et nivå som samfunnsøkonomien kan tåle.

Det kan skilles mellom ulike hovedstrategier for å kontrollere de økonomiske kostnadene ved velferdsordningene. En strategi er å redusere ytelsene til den enkelte, en annen er å forsøke å begrense tilgangen til de ulike ordningene. I vårt land har begge disse strategiene vært benyttet de senere årene, om enn i et relativt beskjedent omfang. Det har ikke vært lagt opp til innstramminger som har til hensikt å endre pensjonssystemet på en mer grunnleggende måte.

En tredje hovedstrategi som har blitt omfattet med økende interesse de senere årene er å endre finansieringen av ytelsene gjennom å fondsfinansiere dem i stedet for dagens “pay as you go”-system. Et hovedargument for økt bruk av fonds er at de kan være med på å skape økonomisk vekst, slik at den økonomiske byrden for samfunnet blir lettere å bære. Fordelene og ulempene ved en slik strategi er nylig utredet av det såkalte Moland-utvalget (NOU 1998:10, med tittelen “Fondering av folketrygden?”).

Eksempler på bruk av den første strategien – reduserte ytelser – er reduksjonen av kompensasjonsgraden i folketrygdens tilleggspensjonssystem i 1992 (fra 45 til 42 prosent), kombinert med reduserte muligheter for å tjene opp pensjonspoeng for høye inntekter. Et annet eksempel er den mangeårige “underreguleringen” av folketrygdens grunnbeløp i forhold til den alminnelige velstandsutviklingen i samfunnet. Det er også foretatt innstramninger i adgangen til å motta forsørgertillegg til folketrygdens pensjoner. Disse regelendringene (som alle kom i 1991–92) har medført at folketrygdens utgifter ikke har steget så mye som de ellers ville ha gjort.

De senere årene (fra og med 1993) har man i Norge særlig konsentrert seg om den andre strategien, reduksjon av tilgangen til de ulike velferdsordningene (“arbeidslinja”). Oppmerksomheten har her særlig vært knyttet til to områder. Det ene er utviklingen i antall personer som mottar stønad til dekning av livsopphold pga. sykdom (dvs. sykepenger, rehabiliteringspenger, attføringspenger og uførepensjon). Man har særlig vært opptatt av veksten i antall sykepengemottakere og antall uførepensjonister. Det har vært en markant vekst i tilgangen til begge disse ordningene i årene 1994–1998, til tross for at vilkårene er strammet inn gjennom lovendringer. (Disse endringene trådte i kraft 1991 for uførepensjon, og 1993 for sykepenger). Det andre området er tendensen til at den faktiske avgangsalderen fra yrkeslivet (forstått som frivillig tilbaketreking gjennom pensjonering), er synkende.

Det utkrystalliserer seg derfor *to* hovedspørsmål for denne rapporten. Disse kan foreløpig formuleres som:

- 1: Hva er pensjoneringsalderen for hele befolkningen (dvs. alle fra 16–70 år)?
- 2: Hva er pensjoneringsalderen for de gruppene der det er aktuelt å gå av med pensjon pga. oppnådd alder (og ikke primært av andre årsaker, f.eks. sykdom)?

I rapporten har vi valgt å behandle disse to problemstillingene i ulike kapitler. I kapittel 5 vil vi vise utviklingen for hele aldersgruppen 16–70 år.

I kapitlene 6 og 7 konsentrerer vi oss om utviklingen i pensjoneringsalder for henholdsvis aldersgruppa 50–70 år og 60–70 år. Vi forholder oss til de ytelsene som har oppnådd alder som hovedvilkår, med ett viktig unntak: Vi inkluderer *de som blir uførepensjonister etter fylte 50 år* i undersøkelsen, og lar dem inngå i antall folketrygdpensjonister (sammen med folketrygdens alderspensjonister). Begrunnelsen for å ta med denne gruppa uførepensjonister er todelt. For det første utgjør de et stort antall individer. For det andre kan uførepensjon være et alternativ til de andre tidligpensjoneringsordningene (AFP og offentlige tjenstepensjoner) for en del av personene i de aktuelle aldersgruppene, dvs. for alle de som samtidig oppfyller vilkårene for både uførepensjon og annen tidligpensjon. (Dette gjelder primært aldersgruppa over 62 år). Disse kan velge hva slags pensjon de vil gå av med. Bildet av den forventede

pensjoneringsalderen blir derfor uriktig hvis vi ikke har med uførepensjonistene i aldersgruppa over 50 år.

I tilknytning til hvert av disse hovedspørsmålene har vi flere underproblemstillinger. De kan oppsummeres som betydningen av variablene *medlemsskap i ulike pensjonsordninger, yrkesdeltakelse og kjønn*.

Vi har utført beregninger for tre ulike kombinasjoner av pensjoneringsordninger: Bare folketrygd (dvs. uførepensjon pluss alderspensjon), folketrygd pluss AFP og alle ordningene samlet (folketrygd pluss AFP pluss førtidspensjon i stat og kommune).

Variabelen *yrkesdeltakelse* blir behandlet ulikt i de tre kapitlene. I kapittel 5, som omhandler hele befolkningen fra 16 til 70 år har vi valgt å se bort fra betydningen av yrkesdeltakelse. Årsaken er at for dette aldersspennet veier unge uførepensjonister (dvs. uførepensjonister under 50 år) relativt tungt, slik at de reduserer den forventede pensjoneringsalderen med flere år i forhold til f.eks. aldersgruppa 50–70 år. Samtidig vet vi at en relativt stor del av disse (særlig de som blir uføre før fylte 30 år) har liten eller ingen yrkesdeltakelse før de blir pensjonert. Denne faktoren bidrar til å “forstyrre” bildet av yrkesdeltakelsens betydning relativt sterkt, slik at det blir vanskelig å tolke den informasjonen vi kan hente ut ved å kontrollere tallene for yrkesdeltakelse.

I kapittel 6 og 7, som viser tall for hhv. aldersgruppa 50–70 og 60–70 år har vi derimot tillagt betydningen av yrkesdeltakelse relativt stor vekt. Disse to kapitlene er delt inn i fire hovedavsnitt, med yrkesdeltakelse som uavhengig variabel. Først presenteres utviklingen av pensjoneringsalderen i hele befolkningen samlet, dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive. Deretter presenteres utviklingen for alle yrkesaktive, og så utviklingen av pensjoneringsalderen i de gruppene av befolkningen som har høy yrkesdeltakelse. Til slutt gir vi en oversikt over gjennomsnittsalder for *avgang fra yrkeslivet*, som er noe annet enn pensjoneringsalderen. (I avsnitt 3.4.1 beskrives hvordan variabelen “yrkesdeltakelse” er operasjonalisert i denne rapporten.)

Vi har også sett på betydningen av kjønn. I tråd med det tidligere beregninger av pensjoneringsalder har vist, er forventet pensjoneringsalder noe lavere for kvinner enn for menn når vi ser på hele befolkningen (både yrkesaktive og ikke yrkesaktive). Derimot blir bildet mer sammensatt når vi legger inn yrkesaktivitet som variabel. I visse grupper (kombinasjonen høy alder og høy yrkesdeltakelse) finner vi sågar at forventet pensjoneringsalder er høyere for kvinner enn for menn. Vi vil derfor se spesielt på kombinasjonen kjønn og yrkesaktivitet.

2.2.1 Disposisjon av kapitlene 5–7

I kapittel 5 viser vi utviklingen av pensjoneringsalderen for *hele befolkningen mellom 16 og 70 år*. Disse beregningene vil bli utført ved hjelp av to ulike metoder, som betegnes henholdsvis bestandsmetoden (prevalensmetoden) og tilgangsmetoden (insidensmetoden). (De to metodene og forholdet mellom dem er nærmere beskrevet i 3.2.2.) Beregningene vil bli gjort for de tre ulike kombinasjonene av pensjoneringsordninger, og for menn alene, kvinner alene og begge kjønn samlet.

I kapittel 6 vil vi vise:

- a) Utviklingen av pensjoneringsalderen for *hele befolkningen mellom 50 og 70 år*. Beregningene vil også her bli utført ved hjelp av bestandsmetoden og tilgangsmetoden. Beregningene vil bli gjort for de tre ulike kombinasjonene av pensjoneringsordninger, og for menn alene, kvinner alene og begge kjønn samlet.
- b) Utviklingen av pensjoneringsalderen for *alle yrkesaktive mellom 50 og 70 år*. Disse beregningene kan bare gjøres ved hjelp av tilgangsmetoden. (Bestandsmetoden kan ikke brukes for å beregne pensjoneringsalderen for *grupper*, som f.eks. yrkesaktive/ ikke yrkesaktive, fordi individer kan skifte gruppe underveis.) Beregningene vil også her bli gjort for de tre ulike kombinasjonene av pensjoneringsordninger, og for menn alene, kvinner alene og begge kjønn samlet.
- c) Utviklingen av pensjoneringsalderen for *den andelen av de yrkesaktive mellom 50 og 70 år som har høy yrkesdeltakelse*, beregnet ved hjelp av tilgangsmetoden. Beregningene vil også her bli gjort for de tre ulike kombinasjonene av pensjoneringsordninger, og for menn alene, kvinner alene og begge kjønn samlet.
- d) Gjennomsnittsalder ved avgang fra yrkeslivet for personer over 50 år.

Beregningene i kapittel 7 er disponert på samme måte som i kapittel 6. Forskjellen er at vi her erstatter aldersspennet 50–70 år med 60–70 år.

3. METODE, DATAGRUNNLAG OG UTVALG

3.1 Metoder for beregning av befolkningens pensjoneringsalder

Det finnes flere ulike metoder som kan benyttes for å beregne hvor gammel befolkningen er ved overgang til pensjon, og som har litt ulik grad av nøyaktighet og pålitelighet. Det brukes forskjellige metoder fra land til land, også innen Norden, noe som først og fremst skyldes ulik kvalitet på datagrunnlaget. Nedenfor vil vi kort beskrive noen metoder som kan være aktuelle for å beregne befolkningens pensjoneringsalder. (Metodene er mer utførlig beskrevet i vedlegg 3 til NOU 1994:2)

Gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister

En mulighet er å beregne den gjennomsnittlige alderen til nye pensjonister som ikke har vært pensjonert tidligere. Denne metoden er enkel å beregne, og intuitivt lettfattelig. Den har imidlertid betydelige svakheter. For det første påvirkes den av *demografi*. Hvis andelen eldre i befolkningen øker, vil også den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen øke, selv om andelen nye pensjonister på de enkelte alderstrinn holder seg konstant. For det andre tar ikke metoden hensyn til *sensureringsproblemet*, dvs. at en del personer dør før de rekker å pensjonere seg. Dette har som konsekvens at gjennomsnittlig pensjoneringsalder systematisk blir relativt lav.

Den viktigste svakheten er etter vår mening likevel at en nedgang i pensjoneringshyppigheten på et bestemt alderstrinn, f.eks. som følge av regelendringer, vil gi "atypiske" utslag på den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen. Dersom nedgangen kommer i et alderstrinn som ligger under gjennomsnittet, øker pensjoneringsalderen, men hvis det skjer på et alderstrinn som ligger over gjennomsnittet, vil dette gå ned. Årsaken er at det alderstrinnet nedgangen skjer i, får lavere vekt enn gjennomsnittet. Denne effekten førte bl.a. til at vi så en økning i gjennomsnittlig pensjoneringsalder den første tiden etter innføring av AFP, og den kan observeres hver gang AFP-alderen settes ned (så lenge nedre aldersgrense for uttak av AFP ligger over gjennomsnittlig pensjoneringsalder). Etter en tid (ett til to år) ser vi imidlertid at gjennomsnittlig pensjoneringsalder synker igjen, og legger seg lavere enn før regelendringen. Denne feilen blir riktignok korrigert når den aktuelle kohorten er 70 år, men da vil det ha skjedd andre endringer. Konklusjonen blir derfor at gjennomsnittlig pensjoneringsalder er lite egnet til trendovervåking av pensjoneringsalderen.

Medianalderen

Et alternativ til gjennomsnittsalder er å beregne *medianalderen* for nye pensjonister. Denne beregningsmåten har bl.a. vært brukt i Finland. Der viste imidlertid testberegninger at det var liten forskjell på resultatene ved å bruke medianalder kontra gjennomsnittsalder ved beregning av gjennomsnittlig pensjoneringsalder.

Medianen vil ha mange av de samme svakhetene som gjennomsnittsalderen for nye pensjonister har, bl.a. vil den være påvirket av aldersfordelingen. I tillegg vil den være lite følsom for endringer som bare skjer i de høye aldersgruppene, eller bare i de lave. Alt i alt er medianalderen derfor sannsynligvis et dårligere mål for pensjoneringsalderen enn gjennomsnittsalderen.

Aldersklassemetoden

I Sverige har Riksförsäkringsverket gjort forsøk med å regne ut tall for gjennomsnittlig pensjoneringsalder. Man tok da utgangspunkt i en bestemt årsklasse (i forsøket var det personer født i 1926), og registrerte når disse hadde gått av med pensjon. Beregningene var altså basert på en kohort-tankegang. I Norge kunne man ha gjort tilsvarende ved å se på når nye 70-åringer hadde gått av med pensjon.

Aldersklassemetoden er teoretisk ganske korrekt, fordi den ikke blir påvirket av demografiske forhold, hor en enkel løsning på sensureringsproblemet: De som døde før fylte 70 år regnes ikke med, uansett om de var pensjonert eller ikke. Videre krever den lite vedlikeholdsarbeid. Metoden er god hvis man ønsker historisk statistikk, men den har noen ulemper som gjør at den ikke egner seg for et system der man ønsker løpende rapportering om utviklingen. Først og fremst må man vente for lenge før resultatene foreligger. Den gir en historisk beskrivelse, ikke en beskrivelse av dagens situasjon. Den er også ufølsom for plutselige endringer i pensjonering på kort sikt. Metoden framstår derfor som lite brukbar når man f.eks. ønsker å studere løpende effekten av tiltak som blir satt i verk for å heve pensjoneringsalderen.

Forventet pensjoneringsalder

Et alternativ til å beregne gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister, er å beregne forventet pensjoneringsalder. Denne metoden tar utgangspunkt i en fiktiv gruppe (f.eks. 100 000 16-åringer) og beregner hvor mange av disse som blir pensjonert før de fyller 70 år. Begrepet “forventet pensjoneringsalder” tilsvarer begrepet “forventet levealder” i demografien, og beregnes i prinsippet på samme måten. Forskjellen ligger i at beregningen av forventet pensjoneringsalder er mer komplisert enn beregningen av forventet levealder. Dette kommer av at man ved beregningen av forventet levealder opererer med bare en “risiko” (risikoen for å dø), mens man ved beregningen av forventet pensjoneringsalder opererer med to ulike “risiki” (risiko for å dø, og risiko for å bli pensjonert).

I likhet med aldersklassemetoden er forventet pensjoneringsalder et teoretisk relativt korrekt mål, og det har ingen av de svakhetene som gjennomsnittlig pensjoneringsalder har. For det første er metoden *upåvirket av demografi*. For det andre tar den hensyn til *sensureringsproblemet*: De som dør, og de som ikke er pensjonert ved utgangen av året, påvirker resultatet på en måte som vi vurderer som korrekt. For det tredje vil virkningen av endringer i pensjoneringshyppigheten på ulike alderstrinn få riktig retning (pensjoneringsalderen vil altså i slike tilfeller – f.eks. når det innføres nye ordninger – ikke først utvikle seg “atypisk”, for deretter å normaliseres, slik vi ser når vi bruker gjennomsnittlig pensjoneringsalder som mål). Slike endringer *kan* likevel medføre en endring i pensjoneringsintensiteten² for de høyere alderstrinnene (dvs. de som befinner seg nærmest ordinær pensjoneringsalder). Metoden tar ikke hensyn til dette, men vi mener at denne “feilen” er ubetydelig.

Det er naturlig at man i utgangspunktet ønsker å benytte den metoden som gir de mest pålitelige tallene, men i mange sammenhenger er datagrunnlaget for dårlig til å ta i bruk de beste metodene. I slike tilfeller må man derfor nøye seg med mindre eksakte metoder, med større mulighet for å beregne feil. Lund-utvalget påpekte i sin rapport at forventet pensjoneringsalder er et bedre mål for avgangsalder enn gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister. Rikstrygdeverket har derfor utviklet MOTIPE, som gir muligheter for å

² Med begrepet “pensjoneringsintensitet” mener vi antall nye pensjonister i forhold til hvor mange som har vært under risiko for å bli pensjonert i løpet av et år.

beregne forventet pensjoneringsalder. Det er riktignok et problem (som bl.a. blir påpekt i NOU 1998:19) at gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister er det vanligste målet internasjonalt, slik at det kan bli vanskelig å foreta sammenlikninger mellom ulike land. Dette har imidlertid ikke vært noe avgjørende moment for oss, fordi det uansett valg av metode alltid vil være vanskelig å sammenlikne direkte mellom land. Dette henger dels sammen med at ulike målemetoder brukes, og dels at utformingen av pensjonssystemene varierer mye fra land til land, selv innen Norden. Det vil følgelig også være andre faktorer enn målemetodene som gjør direkte sammenlikninger vanskelige.

Vi mener at forventet pensjoneringsalder er den mest korrekte beregningsmåten for “gjennomsnittlig pensjoneringsalder”, basert på tilgangen i et bestemt år. Den må likevel ikke tolkes som en prognose for den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen (beregnet ved f.eks. aldersklassemetoden) til den kohorten som i dag er 16 år. Til det er endringene i pensjoneringsintensitet fra år til år for store, og vi må regne med at det skjer betydelige endringer i framtida.

3.2 Forventet pensjoneringsalder

3.2.1 Innledning

Gjennomsnittlig pensjoneringsalder er et lite egnet mål når vi vil studere utviklingen over tid. Ved å undersøke utviklingen i forventet pensjoneringsalder får vi et riktigere bilde av endringer i pensjoneringsatferden fra år til år. Forventet pensjoneringsalder er et mål for når en kan forvente (statistisk sett) at personer ved en viss alder vil pensjonere seg. Forventet pensjoneringsalder øker med økende alder. Dette skyldes at for eksempel en 60-åring har passert en rekke alderstrinn med en (viss) sannsynlighet for avgang fra arbeidslivet.

Ved beregning av forventet avgangsalder tas det utgangspunkt i en fiktiv gruppe av befolkningen, for eksempel 100 000 16-åring, eller 100 000 50-åring. Ved hjelp av anslag over ulike grupper sannsynlighet for å bli pensjonert beregnes det så hvor stor andel av disse som vil bli pensjonert før en gitt alder. Overgangssannsynlighetene (fra yrkesaktivitet til pensjonisttilværelse) kan være beregnet ut fra den faktiske overgangsintensiteten i et gitt år, eller de kan være anslått som gjennomsnittet av de faktiske overgangsintensitetene for flere år.

3.2.2 Bestandsmetoden og tilgangsmetoden

Når vi beregner pensjoneringsalderen til befolkningen, tar vi utgangspunkt i en anslått (estimert) overlevelsesfunksjon. Overlevelsesfunksjonen kan beregnes på to måter, som vi har kalt hhv. bestandsmetoden (eller Prevalensmetoden) og tilgangsmetoden (eller Insidensmetoden). Beregninger utført ved hjelp av bestandsmetoden gir oss pensjoneringsalderen for en “syntetisk kohort”, som har overlevelsesfunksjon lik den aldersspesifikke andelen ikkepensjonister i befolkningen på et gitt tidspunkt. Beregninger basert på tilgangsmetoden gir oss pensjoneringsalderen til en “syntetisk kohort”, som har konstante aldersspesifikke tilgangsrate (overgangsintensiteter) som er lik ratene i en avgrenset observasjonsperiode.

I beregninger der man bruker bestandsmetoden vil den aldersspesifikke pensjonistandelen bare endre seg langsomt. Metoden er derfor lite følsom i forhold til tilfeldige svingninger fra år til år. Skjer det på den annen side raske endringer, vil det ta mange år før effektene fullt ut er registrert. Metoden er derfor ikke spesielt egnet når vi ønsker å beregne utviklingstendenser innenfor et begrenset tidsrom.

Tilgangsmetoden er på sin side følsom for tilfeldige svingninger, men har den styrken at den umiddelbart fanger opp betydelige endringer i mønsteret. Disse endringene kan ikke fanges opp av bestandsmetoden, fordi den er lite følsom for raske endringer. Det er også viktig å merke seg at beregning av pensjoneringsalderen for grupper (f.eks. yrkesaktive) bare kan gjøres ved hjelp av tilgangsmetoden, fordi mange skifter grupper.

Tilgangsmetoden forutsetter at vi kjenner tilgangen av nye pensjonister i de enkelte år. Vi har bare presise tilgangsdata fra og med 1992. For tidligere år kjenner vi antall nye pensjonister som fremdeles er pensjonert ved utgangen av året, men vi vet ikke hvor mange som har blitt pensjonert og deretter har forlatt pensjonisttilstanden i løpet av ett og samme kalenderår. Bestandsmetoden setter mindre krav til datagrunnlaget enn tilgangsmetoden, og kan derfor også brukes for beregninger lenger tilbake i tid.

Valg av metode

Basert på det som er sagt tidligere, konkluderer vi med at vi både vil gjøre beregninger ut fra tilgangsmetoden, og ut fra bestandsmetoden. Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen (dvs. både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive samlet) vil vi beregne med begge metodene. Her vil det også være mulig å gjøre sammenlikninger. Pensjoneringsalderen for **grupper** kan bare beregnes med tilgangsmetoden, og vi bruker derfor denne metoden for å finne pensjoneringsalder ved utgang fra arbeidslivet, dvs. pensjoneringsalder for yrkesaktive.

3.2.3. Vekting av graderte pensjoner

Ikke alle går av med full pensjon i første omgang. Mange begynner med en gradert pensjon, og først når kohorten fyller 70 år kan vi si at alle har full pensjon. For å få beregninger som er så nøyaktige som mulig må vi derfor ta hensyn til pensjonsgrad. Dette gjør vi ved å gi de nye pensjonistene en tilgangsgrad i form av et vektall som tilsvarende pensjonsgraden. Når pensjonsgraden endres, blir dette registrert som en tilgang med vektall lik endringen i pensjonsgrad.

Personer som er “under risiko”, for å bli pensjonister er gitt en såkalt “risikograd”. Graden er lik 1 for ikkepensjonister, og 1 minus pensjonsgrad for pensjonister som mottar gradert pensjon. Gradene regnes som andeler. 100 % pensjon = risikograd 0, 50 % pensjon gir risikograd 0,5 mens eksempelvis 70 % pensjon gir risikograd 0,3. Risikograd fastsettes med en desimal.³

³ Det finnes en del personer, særlig blant arbeidstakere med tjenestepensjon, som har en mer fingradert pensjonsandel – f.eks. 46,67. Dette kommer av at de har et arbeidsforhold der timetallet er fastlagt slik at det er mulig å regne ut en nøyaktig stillingsandel, og tilsvarende en nøyaktig pensjonsgrad. I våre beregninger er alle pensjonsgrader avrundet til nærmeste hele 10 %. Ettersom disse avrundningene går begge veier vil de stort sett veie opp hverandre, og det er ingen grunn til å tro at de påvirker resultatet av beregninger som omfatter hele befolkningen.

For å finne det effektive antall nye “hele” pensjonister kan vi da summere tilgangsgraden for alle nye pensjonister. På samme måten kan vi finne effektivt antall personer “under risiko” ved å summere risikogradene.

3.3 Datagrunnlaget – Rikstrygdeverkets database for MOTIPE

Dataene i denne rapporten er hentet fra Rikstrygdeverkets statistikkdatabase og forløpsdatabase for MOTIPE (Modell for Tidlig Pensjonering). MOTIPE inneholder opplysninger om pensjonering fra og med 1992 for ordninger i folketrygden. Basen har opplysninger om AFP og pensjoneringsordninger med særaldersgrenser i offentlig sektor fra og med 1994, og om risikobefolkning for AFP og offentlig tidligpensjonering fra 1996/97. I tillegg gir den informasjon om bruk av f.eks. attføring, sykepenger og tidligere tilknytning til arbeidslivet. Alle personer som til en hver tid er mellom 50 og 70 år, er med i databasen.

Opplysningene om de ulike folketrygdytelsene er hentet fra Rikstrygdeverkets øvrige registre, og kan derfor betraktes som komplette. Det samme gjelder opplysningene om hvem som har tatt ut AFP.

Når det gjelder tidligpensjonering i stat og kommune, bruker MOTIPE data fra Statens pensjonskasse og Kommunal landspensjonskasse (KLP). Dette medfører at opplysningene er komplette for statsansatte (pluss lærere), men ikke for kommunalt ansatte. Dette henger sammen med at en del kommuner har valgt å forsikre sine ansatte i private forsikringsselskaper, i tillegg til at noen store kommuner (bl.a. Oslo) har egne pensjonskasser. KLP representerer derfor bare ca. 2/3 av de kommunalt ansatte i Norge. Dette medfører at antall registrerte tidligpensjonister i kommunal sektor er satt noe lavt, men det samlede antall tidligpensjonister her er såvidt lite at det neppe har vesentlig betydning for våre beregninger av forventet pensjoneringsalder.

Følgende pensjonsopplysninger er lagt inn i MOTIPE:

a) Alders- og uførepensjon i folketrygden

- * Dato for tilgang, endring av pensjonsgrad og avgang
- * Første uføretidspunkt og første virkningstidspunkt for uførepensjon
- * Pensjonsgrad
- * Beløp, regnet i antall G (folketrygdens grunnbeløp) for pensjonskomponentene

b) Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og Statens Pensjonskasse (SPK)

- * Dato for tilgang, endring av pensjonstype, endring av pensjonsgrad og avgang
- * Pensjonsgrad
- * Pensjonstype: Uførepensjon, AFP, annen tidligpensjon, alderspensjon
- * Pensjonsbeløp

c) AFP i privat sektor

- * Dato for tilgang, endring av pensjonsgrad og avgang
- * Pensjonsgrad
- * Pensjonsbeløp som andel av G

Opplysningene om AFP før 1994 er for ufullstendige til at de kan brukes.

MOTIPE inneholder også opplysninger om medlemskap i KLP fra 1.1.96 og i SPK fra 1.1.97 (status i hvert årsskifte). Det er også register over medlemsbedrifter i AFP-ordningen ved utgangen av hvert år fra 1995 til 1997 og kvartalsvis fra 1998. Videre har vi mulighet til å finne personer som har anledning til å ta ut AFP i privat sektor ved å koble bedriftsregisteret med Arbeidstaker/Arbeidsgiver-registeret.

I denne rapporten har vi bare sett på hvilken betydning tidligpensjonsordningene har for den generelle pensjonsalderen. Vi har ikke brukt medlemsregistrene til dette formålet, og går derfor ikke mer detaljert inn på disse.

3.4 Utvalg

Utvalget i beregningene er hele den norske befolkningen mellom 16 og 70 år. Dette kan gjøres fordi data fra folkeregisteret brukes i MOTIPE. Videre ligger det inne opplysninger om inntekt (trygdeetatens register over pensjonspoeng) for alle.

Utvalget er klassifisert ved at befolkningen først er delt inn i tre grupper: “yrkesaktive”, “pensjonister” og “andre”. Videre bruker vi kjønn som bakgrunnsvariabel, og alle beregninger gis derfor i tre versjoner; kvinner alene, menn alene og samlet for begge kjønn.

3.4.1 Kategorien “yrkesaktive”

Denne kategorien omfatter både arbeidstakere, selvstendig næringsdrivende og oppdragstakere (frilansere). Ettersom det bare er arbeidstakerne som er registrert i arbeidsgiver/arbeidstakerregisteret (A/A-registeret), framstår dette som et lite anvendelig mål for hvem som faktisk er i arbeid.

Vi har derfor valgt å definere de yrkesaktive ut fra inntekt, og vi opererer med to ulike definisjoner av dette begrepet. Den ene definisjonen er relativt liberal, eller “vid”, og sier at yrkesaktive er de som har pensjonsgivende inntekt høyere enn 1,5 G for hvert år fra 6 til 10 år før pensjonering.

Årsaken til at vi har valgt 1,5 G som nedre inntektsgrense når vi skal skille mellom yrkesaktive og ikke yrkesaktive, er at dette beløpet er relativt likt nivået på minstepensjon (før økningen i 1998). Det er grunn til å anta at personer med en inntekt som er mye lavere enn minstepensjon vil ha problemer med å forsørge seg selv uten hjelp fra andre. 1,5 G representerer derfor etter vår mening en hensiktsmessig operasjonalisering av begrepet “yrkesaktiv”, selv om vi er klar over at vi på denne måten ekskluderer en del deltidsarbeidende (først og fremst kvinner) fra å omfattes av begrepet.

Vi har valgt å bruke opplysninger om inntekt 6–10 år før pensjoneringstidspunktet som grunnlag, i stedet for tidsrommet umiddelbart før pensjonering. Dette kommer av at en god del pensjonister (særlig uførepensjonister) har mottatt rehabiliteringspenger, attføringspenger o.l. over et relativt langt tidsrom før de blir pensjonert. Disse ytelsene er ikke pensjonsgivende inntekt, og ved å velge pensjonsgivende de siste fem årene før pensjonering som kriterium for yrkesaktivitet risikerer vi feilaktig å kategorisere mange yrkesaktive som ikke-yrkesaktive.

I tillegg har vi også lagt inn en strengere definisjon av yrkesaktivitet, der vi i tillegg til det forannevnte kravet også krever at vedkommende har en *samlet opptjening (over livsløpet) på minimum 100 pensjonspoeng*. Den sistnevnte gruppa utgjør den delen av befolkningen som har høy yrkesaktivitet. For å oppnå en opptjening på minimum 100 G må man normalt ha vært i fullt eller tilnærmet fullt arbeid gjennom relativt mange år. For å illustrere det omtrentlige omfanget av yrkesaktiviteten kan det nevnes at hvis man har vært i jobb i 20 år, må man ha hatt en årlig gjennomsnittlig inntekt på minst 6 G for å komme opp i 100 pensjonspoeng. Hvis man har vært i arbeid i 30 år, må gjennomsnittsinntekten ha vært minst 4,33 G. Til sammenlikning ligger den gjennomsnittlige årslønna for norske industriarbeidere et sted mellom 5 og 5 ½ G (i full stilling, uten overtid og andre tillegg).

Årsaken til at vi har valgt å bruke to ulike definisjoner, er at vi på denne måten kan si noe om hvorvidt tilknytningen til yrkeslivet påvirker pensjoneringsmønsteret.

3.4.2 Kategorien “pensjonister”

Vi har ikke med alle pensjoneringsordningene som finnes i Norge i datamaterialet, men har konsentrert oss om de største og mest omfattende. Undersøkelsene omfatter de to folketrygdordningene alderspensjon og uførepensjon, samt AFP (avtalefestet førtidspensjon) og tjenestepensjonsordningene i statlig og kommunal sektor. Personer som mottar andre typer pensjoner eller pensjonsliknende ytelser klassifiseres derfor som “andre”.

“Andre” blir dermed en restkategori som består av alle som ikke er definert som enten yrkesaktive eller pensjonister. Denne kategorien blir derfor svært heterogen når vi ser på hva de ulike medlemmene lever av. De viktigste kildene til livsopphold for denne gruppen er: Privat forsørgelse, formue/ livrente/ oppsparte midler m.v., vartpenger/ventelønn (gjelder offentlig ansatte), dagpenger ved arbeidsløyse, “gavepensjon” (eventuelt en kombinasjon av disse to), etterlattepensjon⁴, sosialhjelp og studielån. Man kan diskutere om ikke en del av de som er plassert i kategorien “andre” i realiteten er pensjonert (f.eks. eldre arbeidsløse, eller eldre offentlig ansatte med ventelønn), og som sådan burde ha vært klassifisert som “pensjonister”. Det vil imidlertid by på uoverkommelige kildeproblemer å forsøke å finnele denne kategorien, og vi lar den derfor bestå som den er.

3.5 Beregninger av forventet avgangsalder fra yrkesaktivitet

Forventet pensjoneringsalder har sine begrensninger som mål på avgang fra yrkeslivet av to grunner:

- 1) Tidspunktet når en pensjon begynner trenger ikke stemme overens med tidspunktet for faktisk slutt på yrkesaktivitet.

⁴ Etterlattepensjonister er klassifisert som “andre”, og ikke som “pensjonister”. En begrunnelse for dette er at etterlattepensjon kan defineres som en fortsettelse av et privat forsørgelsesforhold. Denne klassifiseringen kan imidlertid diskuteres. Regelverket for etterlattepensjon er slik at pensjonen avkortes i forhold til hvilken inntekt søkeren *bør kunne være i stand til å skaffe* ved eget arbeid, og en annen mulig definisjon er derfor at etterlattepensjon ses på som en avart av uførepensjon, dvs. en ytelse som gis fordi vedkommende ikke lenger har evne til å utføre inntektsgivende arbeid. I denne utredningen har vi imidlertid valgt å opprettholde den første definisjonen, og klassifisert etterlattepensjonister sammen med “andre”. Dette har primært praktiske årsaker; vi vil unngå for mange kombinasjonsmuligheter.

2) Det går strømmer begge veier, fra yrkesaktivitet til passivitet og fra yrkespassivitet til aktivitet.

Som et sammenlikningsgrunnlag presenterer vi derfor også beregninger av forventet alder for avgang fra yrkeslivet.

Vi beregner forventet avgangsalder fra yrkesaktivitet ved følgende modell:

Vi tar utgangspunkt i befolkningen over en viss alder Vi gjør to beregninger: en for personer over 50 år, og en for personer over 60.

En person er yrkesaktiv i de årene den pensjonsgivende inntekten er over et bestemt nivå.

Vi beregner overgangsintensiteter for overgangen fra aktiv til passiv og intensiteter for overgangen fra passiv til aktiv. Dermed får vi anslått en nettostrøm fra aktivitet til passivitet, og denne gir oss andelen av de opprinnelig aktive 50/60-åringene som er permanent ute av aktivitet på hvert av de senere alderstrinnene.

Vi kan så beregne forventet avgangsalder for en yrkesaktiv 50/60-åring på samme måten som vi beregner forventet pensjoneringsalder med tilgangsmetoden

Datagrunnlaget er Rikstrygdeverkets inntektsregister for årene 1982 til 1996. Alle som har hatt pensjonsgivende inntekt over 0 i et av disse årene og som var i live ved utgangen av 1996 er med i utvalget.

Beregninger av forventet avgang fra yrkesaktivitet for personer over 50 år er tatt inn i avsnitt 6.6. Tilsvarende beregninger for personer over 60 finnes i 7.6.

3.6 Forholdet mellom forventet pensjoneringsalder og gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister

Ved beregning av forventet pensjoneringsalder antas det at ingen i den fiktive befolkningen dør før de rekker å pensjonere seg. Dette fører til at det er en større andel eldre i den fiktive befolkningen enn i en "vanlig" befolkning, der det er en viss dødelighet på alle alderstrinn. Dette bidrar til å trekke den forventede pensjoneringsalderen opp. Det er derfor en tendens til at den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen for alle nye pensjonister systematisk ligger lavere enn den forventede pensjoneringsalderen for en 16-åring.

Når vi studerer utvikling over tid spiller også andre faktorer inn. Hvis f.eks. pensjoneringstilbøyeligheten mot slutten av den perioden det er mulig å pensjonere seg øker, vil den forventede og den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen utvikle seg ulikt. Gjennomsnittlig pensjoneringsalder vil øke, som følge av at det blir en større andel eldre pensjonister. Forventet pensjoneringsalder vil derimot gå ned, ettersom de som nå pensjonerer seg på det alderstrinnet der pensjoneringstilbøyeligheten øker, ellers ville ha ventet til de var nærmere den ordinære pensjonsalderen.

Tabell 1 viser forskjellen mellom forventet og gjennomsnittlig pensjoneringsalder i årene 1992–1997 for folketrygdpensjonister alene. Tabellen er ment som en illustrasjon av hvordan de to beregningsmåtene gir ulike resultater, og vi har derfor bare brukt samletall, dvs at alle tabellene gir tall for hele befolkningen samlet (menn/kvinner og yrkesaktive/ikke yrkesaktive).

Tabellen viser forskjellen for aldersgruppa 16–70 år, 50–70 år og 60–70 år. Beregningene av forventet pensjoneringsalder er gjort med tilgangsmetoden.

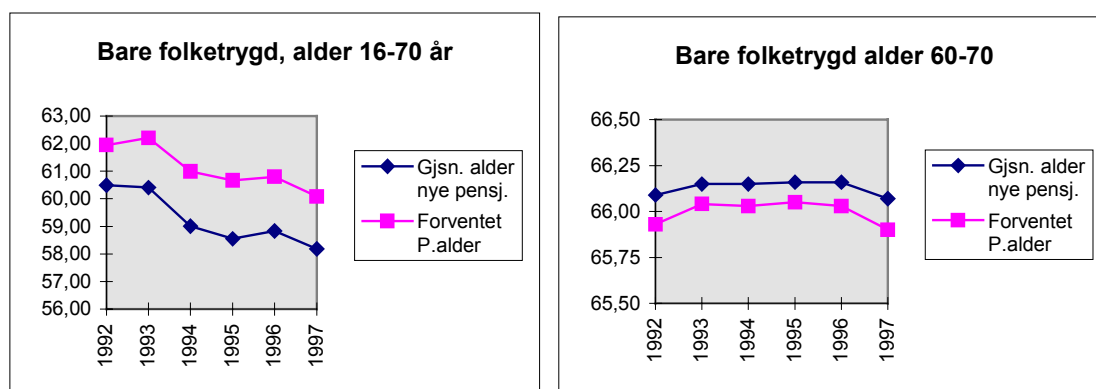
Tabell 1

FOLKETRYGD	16-70 år					
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Gjsn. alder nye pensj.	60,49	60,41	59,01	58,55	58,83	58,18
Forventet P.alder	61,95	62,21	60,99	60,67	60,80	60,08
FOLKETRYGD	50-70 år					
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Gjsn. alder nye pensj.	63,83	63,99	63,63	63,59	63,65	63,29
Forventet P.alder	64,16	64,45	64,12	64,11	64,10	63,74
FOLKETRYGD	60-70 år					
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Gjsn. alder nye pensj.	66,09	66,15	66,15	66,16	66,16	66,07
Forventet P.alder	65,93	66,04	66,03	66,05	66,03	65,90

Av tabellen ser vi at gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister ligger godt under forventet pensjoneringsalder for gruppen 16–70 og 50–70 år. Dette er det “normale”. For aldersgruppa 60–70 år er derimot forventet pensjoneringsalder lavest.

Dette henger sammen med at de nye kohortene som passerer 60 år, og dermed kommer inn i denne aldersgruppa, har færre medlemmer enn de som nærmer seg 67–70-årsalderen. Ved å aldersstandardisere mot Lx-serien (en normal aldersfordeling) har vi funnet at ca. halvparten av forskjellen i 1997 demografiske forhold. Resten kan forklares med tilfeldige unøyaktigheter i målingene.

Den samme utviklingen er framstilt grafisk i figur 1

Forventet pensjoneringsalder øker fra 92 til 93, gjennomsnittsalderen går ned.

Forventet pensjoneringsalder har en klare nedgang fra 1996 enn gjennomsnittsalderen.

Tabell 2 illustrerer forskjellen mellom gjennomsnittlig og forventet pensjoneringsalder for alle (dvs. mottakere av folketrygdytelse (forkortet FTR), AFP og tidligpensjonister i stat og kommune).

Tabell 2

FTR+AFP+TidligP	16-70 år			
	1994	1995	1996	1997
Gjsn. alder nye pensj.	59,74	59,28	59,62	59,27
Forventet P.alder	60,34	60,04	60,11	59,23
FTR+AFP+TidligP	50-70 år			
	1994	1995	1996	1997
Gjsn. alder nye pensj.	63,65	63,60	63,67	63,40
Forventet P.alder	63,37	63,39	63,30	62,75
FTR+AFP+TidligP	60-70 år			
	1994	1995	1996	1997
Gjsn. alder nye pensj.	65,67	65,68	65,65	65,44
Forventet P.alder	65,19	65,22	65,11	64,71

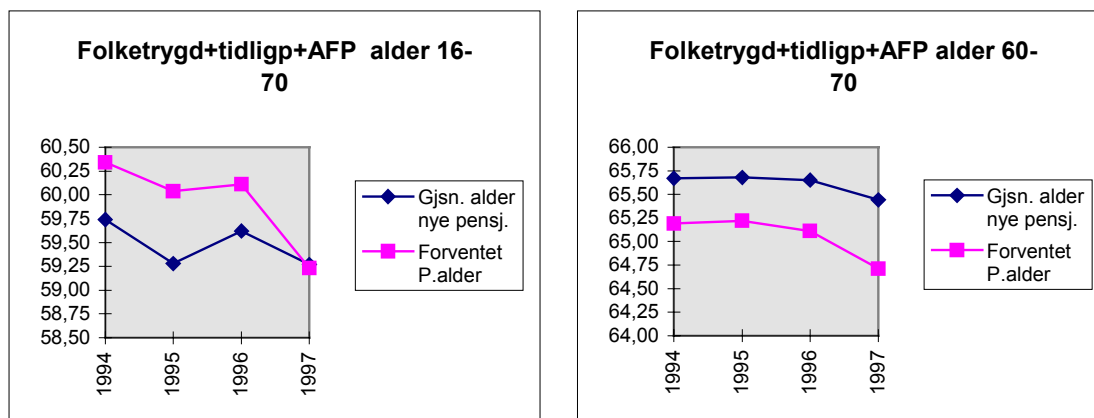
Her er fremdeles gjennomsnittlig pensjoneringsalder lavere enn forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 16–70 år i årene 1994–1996, men forskjellen minker, og gjennomsnittlig pensjoneringsalder er litt høyere enn forventet pensjoneringsalder i 1997. I aldersgruppa 50–70 år ser vi at gjennomsnittlig pensjoneringsalder hele veien ligger over forventet pensjoneringsalder, og forskjellen øker fra 1994 til 1997. Den samme utviklingen ser vi i aldersgruppa 60–70 år.

Forklaringen er utbyggingen av og den økende populariteten til AFP-ordningen. Økningen i antall nye AFP-pensjonister oppveies ikke av en nedgang i antall nye pensjonister i aldersgruppa 67–70 år.

Forventet pensjoneringsalder går ned fra 1996 til 1997, fordi det er en økning i tilgang både til uførepensjon og til AFP. Årsaken til at gjennomsnittlig pensjoneringsalder går mindre ned enn forventet pensjoneringsalder, er at økningen i tilgangen til AFP her virker i “gal” retning.

Figur 2 gir en grafisk framstilling av disse tendensene

Figur 2

4. De undersøkte pensjoneringsordningene

Vi har med tre hovedtyper av pensjoneringsordninger i undersøkelsen: Folketrygden (alderspensjon og uførepensjon sett under ett), AFP og tjenestepensjoner i offentlig sektor (stat og kommune). MOTIPE fanger opp “første pensjoneringsordning”, slik at personer som går fra en ordning til en annen eller får flere ytelser som samordnes ikke telles mer enn en gang.

Alle de undersøkte pensjoneringsordningene (folketrygd, offentlige tjenestepensjoner og AFP) har gjennomgått mange endringer siden de ble innført. Mange av disse endringene har vært små, eller omfattet et lite antall personer, slik at de har hatt liten eller ingen effekt for pensjoneringsalderen i befolkningen som helhet. Her vil vi derfor bare kort omtale de mest omfattende endringene.

En svært viktig som har hatt betydning for pensjoneringsalderen var nedsettelsen av den generelle pensjonsalderen fra 70 til 67 år. Endringen skjedde imidlertid langt tilbake i tid (1973), og får derfor ingen innvirkning i forhold til konklusjonene i denne rapporten. Senere har man hatt mange endringer i folketrygden. Som eksempel kan nevnes bortfall av ordningen med ventetillegg (1984) som også har hatt betydning for pensjoneringsalderen, men ikke så stor som reduksjonen av den generelle pensjonsalderen i 1973.

Innstrammingene i vilkårene for å få uførepensjon (1991) ser derimot ut til å ha hatt betydning for pensjoneringsalderen. I løpet av ett år (1992) ble tilgangen til uførepensjon halvert, og våre tall viser også at den forventede pensjoneringsalderen på denne tiden stabiliserte seg, og til dels økte noe for enkelte grupper, fram mot 1994–1995. Deretter har forventet pensjoneringsalder sunket igjen.

Innen tidligpensjoneringsordningene i stat og kommune har det også vært mange mindre endringer, men ingen enkeltstående reformer der man med sikkerhet kan påpeke en signifikant effekt på pensjoneringsalderen.

Den store endringen de siste 10 årene har vært innføringen av AFP i 1988 med senere utvidelser av ordningen. I dag (1999) har store grupper arbeidstakere rett til å gå av med AFP

fra fylte 62 år, og særlig den siste endringen (rett til AFP for 62- og 63-åringer) vil kunne komme til å påvirke den forventede pensjoneringsalderen sterkt i årene framover. Disse endringene har imidlertid skjedd ganske nylig (63-åringene fikk rett til AFP fra 1. oktober 1997, mens 62-åringene fikk denne retten fra 1. mars 1998), slik at vi først vil måle de fulle effektene om ett–to år.

For en utfyllende og godt oppdatert beskrivelse av de ulike pensjoneringsordningene i Norge viser vi til NOU 1998:19.

5. FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR HELE BEFOLKNINGEN (ALDERSGRUPPA 16–70)

5.1. Innledning

I dette kapitlet vil vi vise forventet pensjoneringsalder for alle mellom 16 og 70 år. Vi presenterer tall for begge kjønn samlet, samt for bare menn og bare kvinner. Disse beregningene er gjort både med tilgangsmetoden og bestandsmetoden.

Deretter presenterer vi tall for tre ulike kombinasjoner av pensjonsordninger, nemlig folketrygd alene (dvs. alderspensjon pluss uførepensjon), folketrygd pluss AFP og folketrygd pluss AFP og tidligpensjon i stat og kommune. Disse beregningene er bare gjort med tilgangsmetoden.

Det er to årsaker til at vi også har valgt å beregne forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen ut fra bestandsmetoden: For tilgangsmetoden har vi sikre tall bare fra 1992. Ved å benytte bestandsmetoden kan vi også få med tall fra før 1992 (i denne rapporten har vi valgt å bruke årene 1980, 1985, 1990, 1992 og 1997). For det andre kan vi sammenligne tallene direkte med tilsvarende beregninger fra andre land som bruker bestandsmetoden.

5.2 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden

I dette avsnittet har vi beregnet forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden.

Tabell 3: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa 16–70 år i perioden 1980–1997, beregnet med bestandsmetoden

	1980	1985	1990	1992	1995	1997
Begge kjønn	64,34	63,80	62,54	62,63	62,76	62,70
Menn	64,35	63,74	62,68	62,80	63,05	63,06
Kvinner	64,34	63,85	62,38	62,44	62,48	62,35

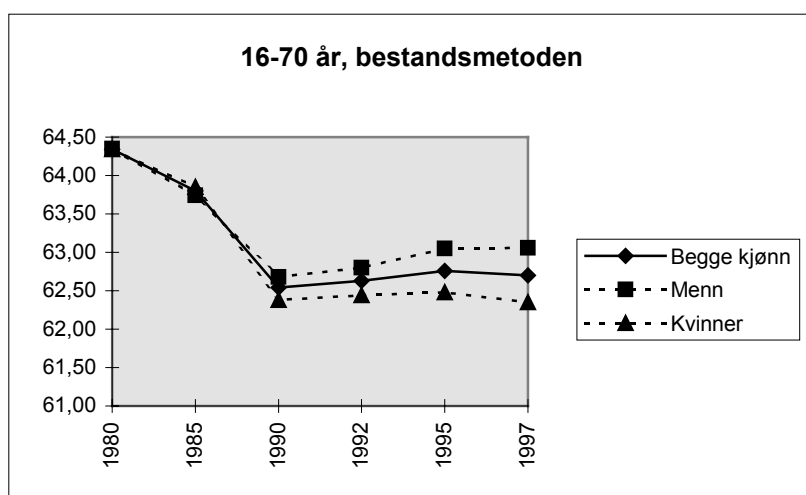
Tabell 4: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa 16–70 år i perioden 1992–1997, beregnet med tilgangsmetoden (bare folketrygdytelsler)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	61,95	62,21	60,99	60,67	60,80	60,08
Menn	62,02	62,25	61,22	61,12	61,25	60,60
Kvinner	61,87	62,16	60,75	60,21	60,34	59,53

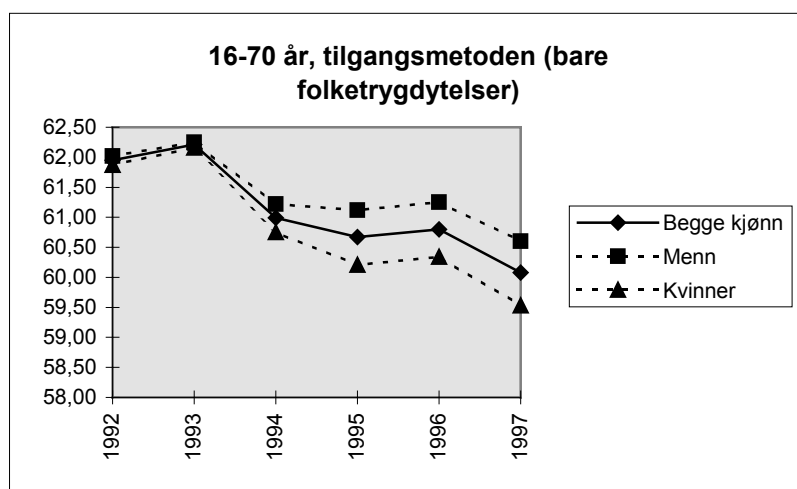
Figurene 3 og 4 gir en grafisk framstilling av utviklingen. Her ser vi illustrert hvilke utslag de ulike metodene gir. Som vi ser, er forskjellene i utgangspunktet (1992) ganske små, ca. 0,6 år.

I 1997 har forskjellen økt til 2,6 år. Årsaken er at bestandsmetoden, som nevnt tidligere (se 3.2.2), er relativt ufølsom for svingninger fra år til år. Dette medfører at beregninger utført med denne metoden ikke fullt ut fanger opp de endringene som har skjedd i forventet pensjoneringsalder etter 1992 som følge av økningen i antall uførepensjonister og AFP-pensjonister.

Figur 3: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa 16–70 år i perioden 1980–1997, beregnet med bestandsmetoden

Figur 4: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa 16–70 år i perioden 1992–1997, beregnet med tilgangsmetoden (bare folketrygdytelsjer)

5.3 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 16–70 år ut fra medlemskap i ulike pensjoneringsordninger

I dette avsnittet ser vi nærmere på hvilken betydning medlemskap i ulike pensjoneringsordninger har for forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa 16 til 70 år.

Disse beregningene er bare gjort med tilgangsmetoden. Vi har tall for AFP bare fra og med 1994, og det er derfor bare mulig å sammenlikne utviklingen for perioden 1994–1997. Det er derfor lite aktuelt å gjøre disse beregningene ved hjelp av bestandsmetoden for et så kort tidsrom. (Jf. 3.3.2 og 5.2.)

Tabell 5: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 16–70 år: bare folketrygdytelsler, kombinasjonen folketrygd pluss AFP og kombinasjonen folketrygd, AFP og tidligpensjon i stat og kommune.

Folketrygd	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	61,95	62,21	60,99	60,67	60,80	60,08
Menn	62,02	62,25	61,22	61,12	61,25	60,60
Kvinner	61,87	62,16	60,75	60,21	60,34	59,53
Folketrygd og AFP			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			60,72	60,39	60,45	59,54
Menn			60,86	60,76	60,82	59,94
Kvinner			60,55	59,99	60,05	59,10
Folketrygd, AFP og tidligpensjon			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			60,34	60,04	60,11	59,23
Menn			60,40	60,37	60,44	59,64
Kvinner			60,25	59,69	59,75	58,79

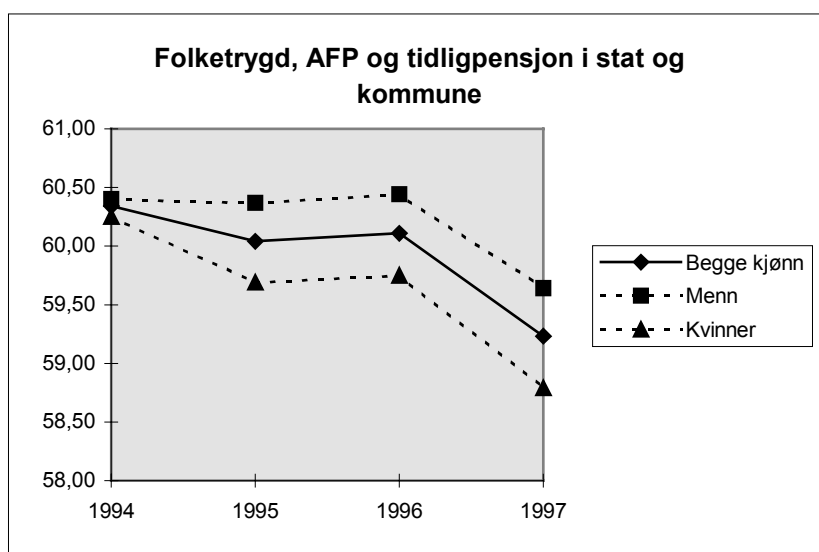
Som vi ser av tabell 5, er den forventede pensjoneringsalderen høyest i den gruppa som bare har folketrygdytelsler. Tallene er noe lavere når vi tar med AFP, og de går ytterligere noe ned når vi også inkluderer tidligpensjon i stat og kommune (dvs. grupper som har særaldersgrenser). Dette bildet er som forventet. Videre ser vi at nedgangen fra 1994 til 1997 er på 0,91 år i den gruppa som bare har rett til folketrygdytelsler, mens den er på 1,18 år når vi inkluderer AFP, og 1,11 år når vi også tar med offentlig tidligpensjonering. Dette tilsier at nedgangen i pensjoneringsalder først og fremst må tilskrives økningen i antall uførepensjonister. Vi merker oss også at nedgangen i forventet pensjoneringsalder er svært stor fra 1996 til 1997, noe som harmonerer med det vi ellers vet om uføreutviklingen i perioden.

Det er en viss forskjell mellom kjønnene i disse tallene. Forskjellen holder seg relativt konstant gjennom alle fire år for den gruppa som bare har folketrygdytelsler. Derimot ser vi en interessant utvikling når vi tar med AFP-pensjonistene: I 1994 var forskjellen i forventet pensjoneringsalder relativt liten for menn og kvinner i denne gruppa, men den øker kraftig markant i 1995 og 1996. Forskjellen mellom kjønnene er likevel hele tiden mindre enn forskjellen i den gruppa som bare har folketrygdytelsler. Dette kan forklares med at AFP er med på å jevne ut den kjønnsforskjellen som kan observeres blant folketrygdpensjonistene på 1990-tallet. I 1997 ser det imidlertid ut til at denne utviklingen snur. En mulig tolkning er denne: Fram til og med 1996 har det vært en klar overvekt av menn som har tatt ut AFP. Etterhvert som ordningen blir bedre kjent, øker kvinneandelen, slik at forskjellen mellom kjønnene øker når vi ser folketrygd og AFP under ett. Endringene er imidlertid for små til at vi

kan trekke bastante konklusjoner så langt. Vi bør ha tall for flere år før vi kan si hvorvidt dette er en trend.

Hvis man ønsker ett tall for å angi “pensjoneringsalderen i Norge i 1997”, vil det være rimelig å bruke tallet for folketrygdytelser, AFP og tidligpensjonering i offentlig sektor, begge kjønn samlet, for aldersgruppa 16–70 år; dvs. **59,23 år**. I løpet av de fire årene fra 1994 til 1997 har altså pensjoneringsalderen gått ned fra 60,34 til 59,23 år. Utviklingen i denne perioden er framstilt i fig.5.

Figur 5: Forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa 16–70 år, folketrygd pluss AFP pluss tidligpensjon i stat og kommune. 1994–1997.

6. FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR PERSONER MELLOM 50 OG 70 ÅR

6.1 Innledning

I dette kapitlet vil vi vise forventet pensjoneringsalder for alle mellom 50 og 70 år (dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive), og forventet pensjoneringsalder for bare yrkesaktive for den samme aldersgruppa.

I begge tilfeller presenterer vi tall for begge kjønn samlet, samt for bare menn og bare kvinner. Tallene presenteres for tre ulike kombinasjoner av pensjonsordninger, nemlig folketrygd alene (dvs. alderspensjon pluss uførepensjon), folketrygd pluss AFP og folketrygd pluss AFP og tidligpensjon i stat og kommune.

Vi gjør to sett av beregninger for pensjoneringsalder for yrkesaktive. Dette kommer av at vi har valgt å bruke to ulike definisjoner av yrkesaktivitet, både en "vid" og en "streng" (jf. 3.4.1). Den vide definerer alle personer som har hatt pensjongivende inntekt over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjoning som yrkesaktive. Den strenge definisjonen krever at vedkommende i tillegg til det forannevnte kravet samlet har tjent opp minst 100 pensjonspoeng over livsløpet. Den sistnevnte gruppa utgjør således den gruppa som har høy yrkesaktivitet.

Beregningen av forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen er gjort ut fra både tilgangsmetoden og bestandsmetoden. For yrkesaktive er det bare mulig å benytte tilgangsmetoden, fordi mange skifter gruppe (dvs fra yrkesaktiv til ikke-yrkesaktiv eller omvendt) i løpet av perioden. Dette innebærer at vi bare kan gjøre direkte sammenlikninger mellom beregningene for yrkesaktive og de beregningene som er gjort for hele befolkningen etter denne metoden.

Til slutt i kapitlet presenterer vi beregninger av forventet avgangsalder fra yrkeslivet for aldersgruppa 50–70 år.

6.2 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen mellom 50 og 70 år, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden

I dette avsnittet viser vi gjennomsnittlig pensjoneringsalder for hele befolkningen (dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive) mellom 50 og 70 år. Beregningene er utført både med bestandsmetoden og tilgangsmetoden.

Tabell 6: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa 50–70 år i perioden 1980–1997, beregnet ved hjelp av bestandsmetoden

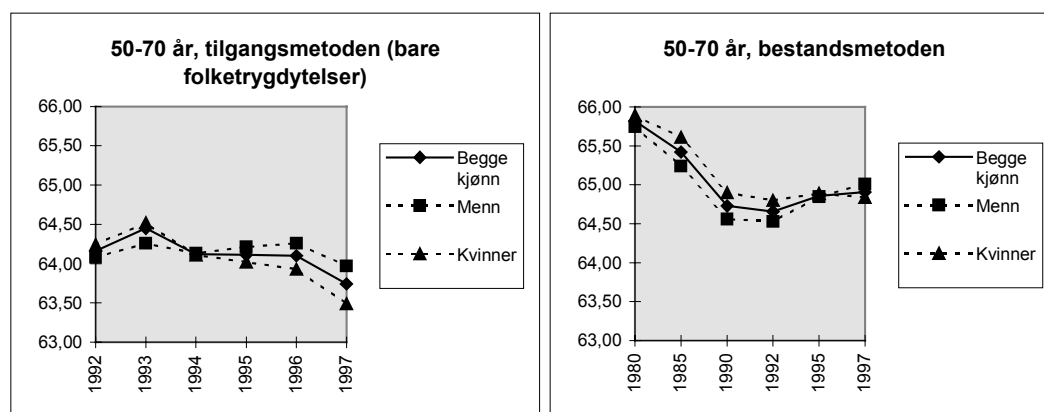
	1980	1985	1990	1992	1995	1997
Begge kjønn	65,82	65,42	64,73	64,66	64,86	64,91
Menn	65,75	65,24	64,56	64,53	64,85	65,01
Kvinner	65,89	65,61	64,90	64,80	64,89	64,84

Tabell 7: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa 50–70 år i perioden 1992–1997, beregnet ved hjelp av tilgangsmetoden (bare folketrygdytelser)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	64,16	64,45	64,12	64,11	64,10	63,74
Menn	64,08	64,26	64,13	64,21	64,26	63,97
Kvinner	64,24	64,52	64,11	64,02	63,93	63,49

Figur 6 gir en grafisk framstilling av utviklingen. Vi ser at forventet pensjoneringsalder målt med bestandsmetoden faktisk øker fra 1992 til 1997, mens den går ned målt med tilgangsmetoden. Vi ser imidlertid at målt med tilgangsmetoden er pensjoneringsalderen svært stabil i perioden 1992–1996, med en liten topp i 1993. Denne kan sannsynligvis tilskrives “ettervirkninger” av at regelverket for uførepensjon ble strammet inn i 1991. Fra 1996 til 1997 ser vi en relativt stor nedgang i forventet pensjoneringsalder, med 0,36 år på ett kalenderår. Dette kan tilskrives den store økningen i antall uførepensjonister. Ettersom vi vet at antall uførepensjonister har økt kraftig også i 1998, er det grunn til å anta at den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen for folketrygdpensjonister vil fortsette å synke også i 1998.

Figur 6: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 50–70 år, beregnet med hhv. tilgangsmetoden og bestandsmetoden

6.3 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 50–70 år ut fra medlemskap i ulike pensjoneringsordninger

I dette avsnittet ser vi på hvilken betydning medlemskap i ulike pensjoneringsordninger har for forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa 50 til 70 år.

Disse beregningene er bare gjort med tilgangsmetoden. Vi har tall for AFP bare fra og med 1994, og det er derfor bare mulig å sammenlikne utviklingen for perioden 1994–1997.

Tabell 8: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 50-70 år ut fra medlemskap i ulike pensjoneringsordninger

Bare folketrygd						
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	64,16	64,45	64,12	64,11	64,10	63,74
Menn	64,08	64,26	64,13	64,21	64,26	63,97
Kvinner	64,24	64,52	64,11	64,02	63,93	63,49
Folketrygd og AFP						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			63,81	63,79	63,69	63,11
Menn			63,72	63,81	63,77	63,22
Kvinner			63,88	63,77	63,59	62,97
Folketrygd, AFP og tidligpensjon						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			63,37	63,39	63,30	62,75
Menn			63,21	63,37	63,35	62,87
Kvinner			63,54	63,41	63,24	62,60

Som vi ser av tabell 8, ligger forventet pensjoneringsalder høyest i den gruppa som bare har folketrygdytelser. Tallene er noe lavere når vi tar med AFP, og de går ytterligere noe ned når vi også inkluderer tidligpensjon i stat og kommune (dvs. grupper som har særaldersgrenser).

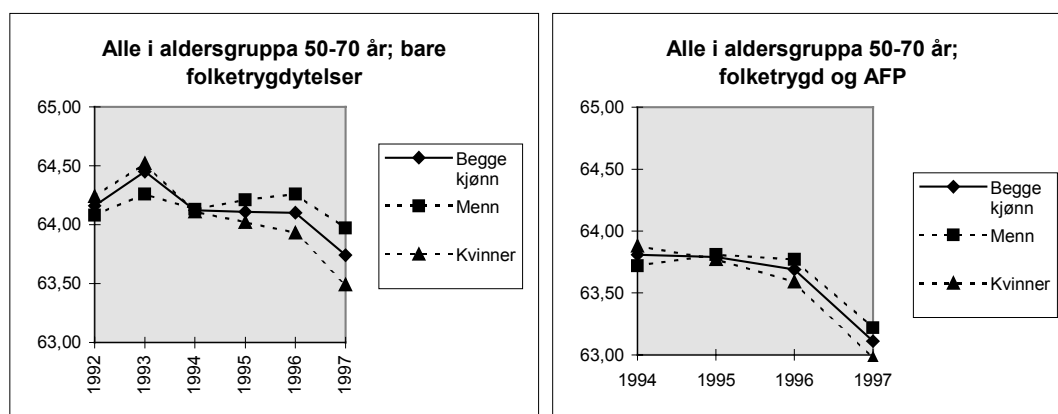
Dette bildet tilsvarer det vi fant i tabell 5, men forskjellene mellom pensjoneringsordningene er mindre, noe som har sammenheng med at unge uførepensjonister (som vi jo bare finner blant folketrygdpensjonistene) gir større utslag for aldersgruppa 16–70 år enn for gruppa 50–70 år.

Kjønnsforskjellene har samme mønster som de vi finner for aldersgruppa 16–70, men utslagene er enda tydeligere her. Vi ser at i 1994 var pensjoneringsalderen for kvinner og menn så og si identisk for folketrygdpensjonistene, mens den faktisk var høyere for kvinner enn for menn når vi inkluderer AFP og offentlig tidligpensjonsordninger. I 1997 ligger kvinner lavere enn menn for alle kombinasjoner av pensjoneringsordninger. Vi ser også at det er en sterkere nedgang blant kvinnene når vi inkluderer AFP og offentlige tidligpensjonsordninger, enn når vi ser på folketrygden alene. Det ser altså ut til at forklaringen på den relativt sterke nedgangen i pensjoneringsalder hos kvinner i aldersgruppen 50–70 år dels kan forklares med at antall uførepensjonister øker, og dels med at en større andel av de nye AFP-pensjonistene er kvinner i 1997 i forhold til 1994. Med andre ord: Kvinnene har “oppdaget” AFP, noe som styrker den forklaringen vi antydet i 5.3.

Offentlig tidligpensjon viser mindre endringer, noe som primært kan forklares med at de fleste yrker som har lave særaldersgrenser (dvs. 64 år eller lavere) er typiske mannsyrker. Det vil derfor i utgangspunktet være langt flere menn enn kvinner som har tilgang på offentlig tidligpensjon. (Sykepleiere er den største kvinnedominerte yrkesgruppa med særaldersgrense, men den er 65 år – altså ikke spesielt lav, sammenlignet med etater som forsvaret, politiet og brannvesenet, som alle har aldersgrense 62 år eller lavere).

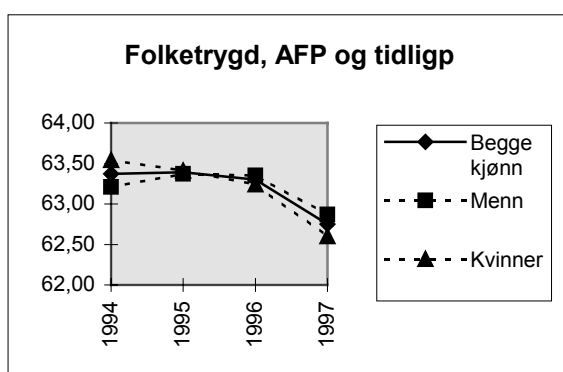
Figur 7 viser utviklingen for folketrygd alene (1992–1997) og folketrygd pluss AFP (1994–1997)

Figur 7

Til slutt i kapittel 5 (se fig. 5) presenterte vi det enkelttallet som etter vår mening var det mest representative for den forventede pensjoneringsalderen i gruppa 16–70 år. Vi brukte da tallet for folketrygdytelsel, AFP og offentlig tidligpensjonering samlet. Hvis vi gjør den samme beregningen for aldersgruppa 50–70 år, finner vi en forventet pensjoneringsalder i 1997 på 62,75 år, jf. fig. 8. Tilsvarende tall for aldersgruppa 16–70 år var 59,23 år.

Figur 8: Forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa 50–70 år, folketrygd pluss AFP pluss tidligpensjon i stat og kommune. 1994–1997.

6.4 Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen, beregnet med tilgangsmetoden

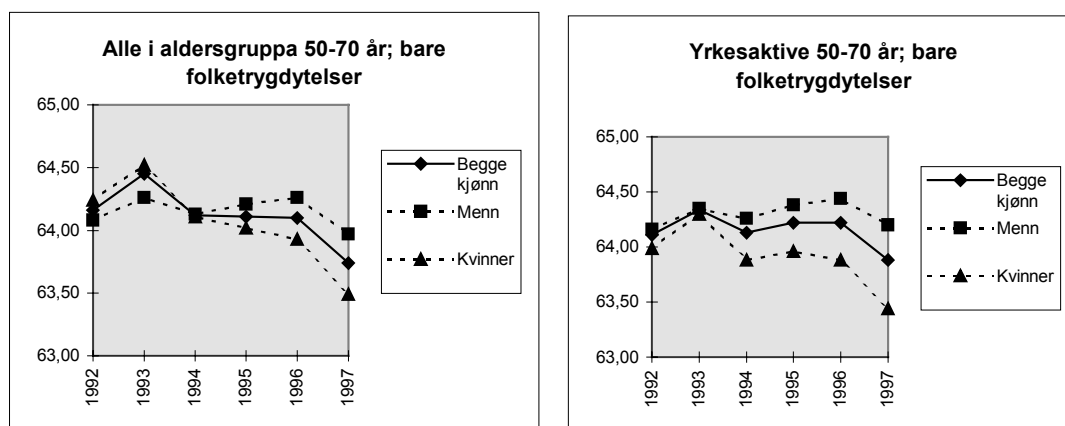
I dette avsnittet presenterer vi forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen mellom 50 og 70 år. Begrepet “den yrkesaktive delen av befolkningen” er her definert som alle som hadde en inntekt på over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering. I 1997 utgjorde denne gruppa 79,0 % av den samlede, ikke-pensjonerte befolkningen mellom 50 og 70 år. Av disse var 57,8 % menn, og 42,2 % kvinner.

Tabell 9: Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen

Bare folketrygd						
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	64,68	64,94	64,79	64,89	64,84	64,54
Menn	64,59	64,76	64,71	64,81	64,77	64,50
Kvinner	65,26	65,34	65,19	65,31	65,20	64,77
Folketrygd og AFP						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			63,72	63,80	63,71	63,11
Menn			63,81	63,94	63,91	63,38
Kvinner			63,49	63,57	63,39	62,74
Folketrygd, AFP og tidligpensjon						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			63,25	63,38	63,30	62,73
Menn			63,30	63,49	63,48	63,02
Kvinner			63,13	63,17	62,99	62,32

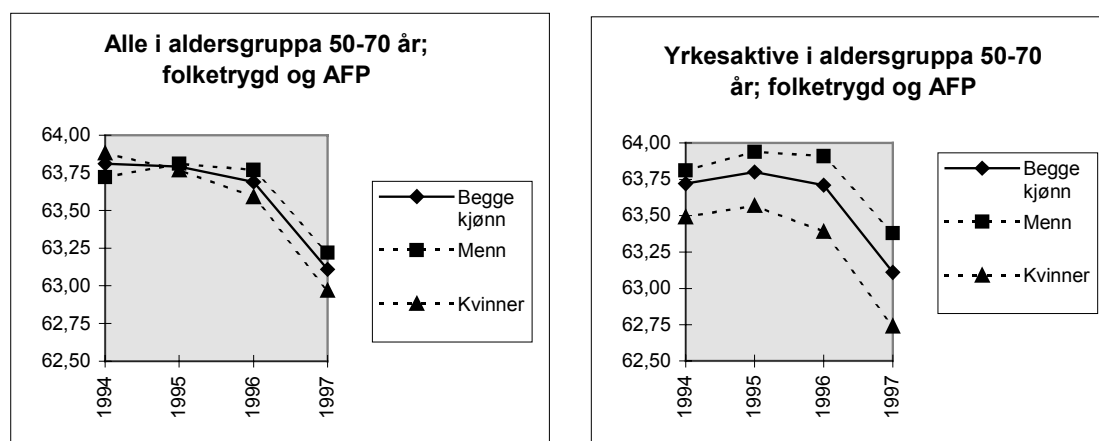
Når vi sammenligner disse tallene med pensjoneringsalderen for hele befolkningen i aldersgruppa 50–70 år (jf. 6.3), ser vi at den er tilnærmet lik den gruppa som bare mottar folketrygdytelse. Forholdet mellom de to gruppene har holdt seg relativt konstant gjennom perioden 1994–1997, jf. fig. 9.

Figur 9: Forventet pensjoneringsalder for alle mellom 50 og 70 år, og for yrkesaktive mellom 50 og 70 år. Bare folketrygd.

Hvis vi inkluderer AFP i tallene, ser vi at forholdet fortsatt er konstant, jf. fig. 10. Dette er i og for seg noe uventet, ettersom det bare er yrkesaktive som har rett til AFP. Forholdet er ikke helt enkelt å forklare, men det kan ha sammenheng med at aldersgrensen for AFP var 64 år fram til 1. oktober 1994, og at uførepensjonen fortsatt later til å være den tidligpensjonsordningen som omfatter klart flest (jf. 8.1).

Figur 10: Forventet pensjoneringsalder for alle mellom 50 og 70 år, og for yrkesaktive mellom 50 og 70 år. Folketrygd pluss AFP.

Når vi inkluderer tidligpensjon fra stat og kommune finner vi fortsatt omtrent det samme forholdet mellom yrkesaktive og hele befolkningen. Vi kan derfor konkludere med at det ikke er store forskjeller i pensjoneringsalder mellom befolkningen som helhet og den yrkesaktive delen av befolkningen i aldersgruppa 50–70 år når vi opererer med en relativt vid definisjon av begrepet yrkesaktivitet. I neste avsnitt vil vi se nærmere på pensjoneringsalderen i den delen av befolkningen som vi har definert til å ha høy yrkesdeltakelse.

6.5 Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 50–70-åringene med høy livsløpsinntekt (her definert som samlet poengopptjening høyere enn 100 G)

Den delen av befolkningen som har høy yrkesdeltakelse er her definert som alle som hadde en inntekt på over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering, og som i tillegg har tjent opp minst 100 pensjenspoeng til sammen. Ved å bruke dette tilleggskriteriet fanger vi først og fremst opp den delen av befolkningen som arbeider i full eller tilnærmet full stilling gjennom mange år, og vi kan dermed få et mer “spisset” mål på i hvilken grad yrkesaktivitet påvirker pensjoneringsadferden.

I 1997 utgjorde denne gruppa 46,4 % av den samlede, ikke-pensjonerte befolkningen mellom 50 og 70 år. Av disse var 86,6 % menn, og 13,4 % kvinner.

Tallene viser også at i alt 78,3 % av de ikke-pensjonerte mennene i aldersgruppa 50–70 år inngår i kategorien “høy livsløpsinntekt”, mens det tilsvarende tallet for kvinner er så lavt som 12,8 %.

Tabell 10: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 50–70-åringene med høy livsløpsinntekt

Folketrygd						
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	64,68	64,94	64,79	64,89	64,84	64,54
Menn	64,59	64,76	64,71	64,81	64,77	64,50
Kvinner	65,26	65,34	65,19	65,31	65,20	64,77
Folketrygd og AFP						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			64,32	64,41	64,29	63,70
Menn			64,22	64,34	64,19	63,62
Kvinner			64,63	64,84	64,74	64,15
Folketrygd, AFP og tidligpensjon						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			63,79	63,99	63,90	63,37
Menn			63,67	63,88	63,75	63,26
Kvinner			64,00	64,32	64,26	63,72

Vi ser at det er relativt stor forskjell i pensjoneringsalder mellom den gruppa som bare har folketrygdytelser, og den gruppa som mottar både folketrygdytelser og AFP.

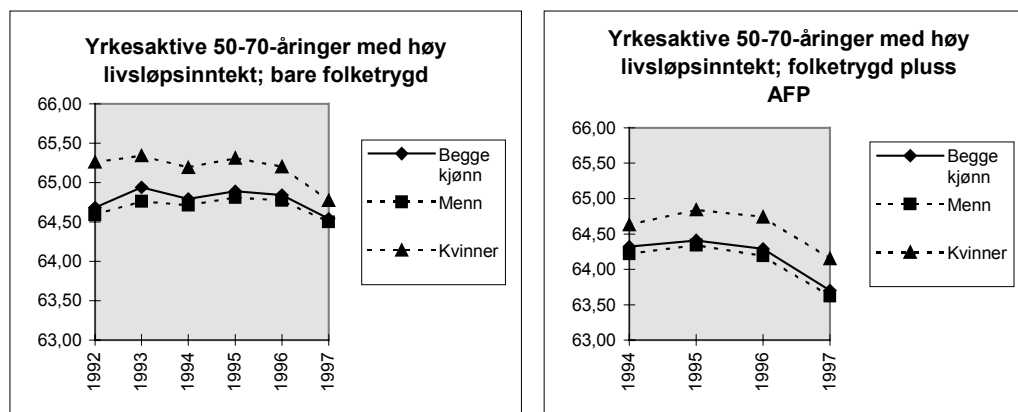
Hovedforklaringen er sannsynligvis at det først og fremst er i denne gruppa vi finner de med rett til AFP. Utviklingen er altså som forventet.

Et interessant trekk ved disse tallene er forskjellen mellom kjønnene. Pensjoneringsalderen er høyere for kvinner enn for menn gjennom hele perioden 1994–1997, og for alle ordninger.

Dette utslaget er i og for seg litt overraskende (iallfall for folketrygdytelsene), men hovedforklaringen er sannsynligvis den skjeve fordelingen av andel kvinner og andel menn i denne gruppa. Vi ser at 78,3 % av alle ikke-pensjonerte menn i aldersgruppa 50–70 % kommer i kategorien “høy yrkesdeltakelse”, mens tilsvarende tall for kvinner bare er 12,8 %. Det er grunn til å anta at disse tallene bl.a. speiler at langt flere menn enn kvinner har en lang

og til dels slitsom yrkeskarriere bak seg (“slitere”), og at motivasjonen for å stå lenger i arbeid derfor kan være høyere blant kvinner enn menn i denne gruppa.

Figur 11: Utviklingen i pensjoneringsalder fra 1994 til 1997 hos de som bare har rett til folketrygdtytelser, og folketrygd pluss AFP. Yrkesaktive 50–70-åringer med høy livsløpsinntekt.

Oppsummeringsvis kan vi si at blant den gruppa som har høy yrkesaktivitet, later det til at innføringen av AFP har spilt en større rolle for reduksjonen i forventet pensjoneringsalder enn økningen i antall uførepensjonister har gjort. Dette modifierer til en viss grad det vi tidligere har sagt (jf. 5.3) om uføreutviklingens betydning for reduksjon i den gjennomsnittlige pensjoneringsalderen

6.6 Gjennomsnittsalder for avgang fra yrkeslivet for personer mellom 50 og 70 år

Tabell 11 og figur 12 viser forventet avgangsalder fra yrkeslivet for personer over 50 år. Vi har utført beregninger for to grupper: Alle med pensjongivende inntekt over 1,5 G, og alle med pensjongivende inntekt over 4 G. Vi viser også forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive i aldersgruppa 50–70 år.

Tabell 11

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
FAA50L	62,28	61,95	62,50	62,96	63,05	62,90
FAA50H	61,74	61,07	61,25	61,07	62,40	62,06
FPAyrk50			64,11	64,34	64,13	64,22

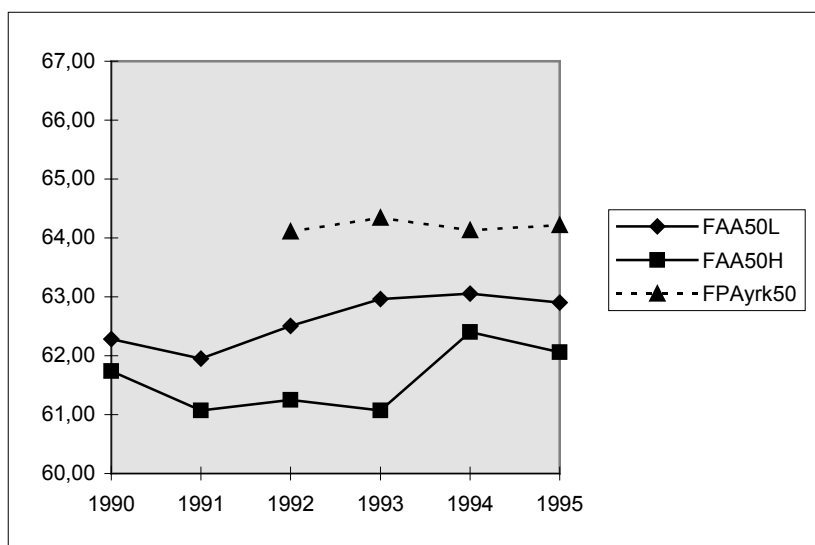
Forklaring til tabellen:

FAA50L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 50-åringer, inntekt PI>1,5 G

FAA50H: Som FAA50L, men inntekt PI>4G

FPAyrk50: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 50-åringer.

Figur 12:

Forklaring:

FAA50L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 50-åringer, inntekt PI>1,5 G

FAA50H: Som FAA50L, men inntekt PI>4G

FPAyrk50: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 50-åringer.

Vi ser her at forventet avgangsalder fra yrkeslivet ligger godt under forventet pensjoneringsalder for samme gruppe. Vi ser også at forventet avgangsalder svinger mer enn forventet pensjoneringsalder. En mulig forklaring på dette er at forventet avgangsalder er langt mer følsom for endringer i arbeidsmarkedet enn hva forventet pensjoneringsalder er på kort sikt.

7. FORVENTET PENSJONERINGSALDER FOR PERSONER MELLOM 60 OG 70 ÅR

7.1 Innledning

I dette kapitlet vil vi vise forventet pensjoneringsalder for alle mellom 60 og 70 år (dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive), og forventet pensjoneringsalder for bare yrkesaktive for den samme aldersgruppa.

I begge tilfeller presenterer vi tall for begge kjønn samlet, samt for bare menn og bare kvinner. Tallene presenteres for tre ulike kombinasjoner av pensjonsordninger, nemlig folketrygd alene (dvs. alderspensjon pluss uførepensjon), folketrygd pluss AFP og folketrygd pluss AFP og tidligpensjon i stat og kommune.

Vi gjør to sett av beregninger for pensjoneringsalder for yrkesaktive. Dette kommer av at vi har valgt å bruke to ulike definisjoner av yrkesaktivitet, både en "vid" og en "streng" (jf. 3.4.1). Den vide definerer alle personer som har hatt pensjonsgivende inntekt over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjoning som yrkesaktive. Den strenge definisjonen krever at vedkommende i tillegg til det forannevnte kravet samlet har tjent opp minst 100 pensjonspoeng over livsløpet. Den sistnevnte gruppa utgjør således den gruppa som har høy yrkesaktivitet.

Beregningen av forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen er gjort ut fra både tilgangsmetoden og bestandsmetoden. For yrkesaktive er det bare mulig å benytte tilgangsmetoden, fordi mange skifter gruppe (dvs fra yrkesaktiv til ikke-yrkesaktiv eller omvendt) i løpet av perioden. Dette innebærer at vi bare kan gjøre direkte sammenlikninger mellom beregningene for yrkesaktive og de beregningene som er gjort for hele befolkningen etter denne metoden.

Til slutt presenterer vi tall for forventet avgangsalder fra yrkeslivet i aldersgruppa 60–70 år.

7.2 Forventet pensjoneringsalder for hele befolkningen mellom 60 og 70 år, beregnet med henholdsvis bestandsmetoden og tilgangsmetoden

I dette avsnittet viser vi gjennomsnittlig pensjoneringsalder for hele befolkningen (dvs. både yrkesaktive og ikke yrkesaktive) mellom 60 og 70 år. Beregningene er utført både med bestandsmetoden og tilgangsmetoden.

Tabell 12: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa 60–70 år i perioden 1980–1997, beregnet ved hjelp av bestandsmetoden

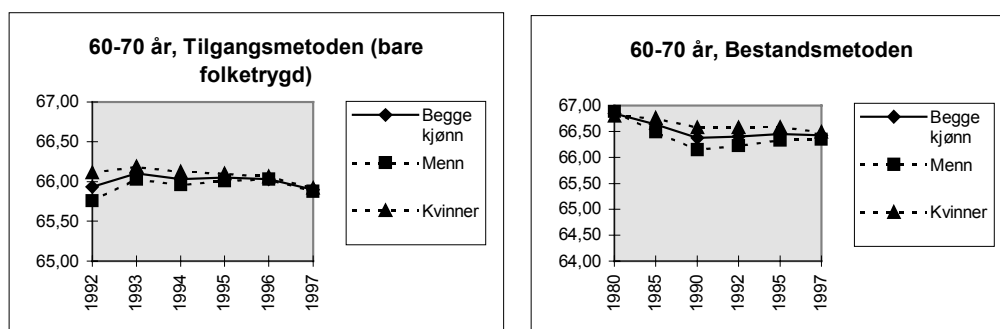
	1980	1985	1990	1992	1995	1997
Begge kjønn	66,84	66,63	66,37	66,40	66,45	66,42
Menn	66,88	66,49	66,15	66,22	66,33	66,35
Kvinner	66,80	66,76	66,57	66,57	66,58	66,49

Tabell 13: Forventet pensjoneringsalder for alle i aldersgruppa 50–70 år i perioden 1992–1997, beregnet ved hjelp av tilgangsmetoden (bare folketrygdytelser)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	65,93	66,10	66,03	66,05	66,03	65,90
Menn	65,76	66,03	65,96	66,01	66,03	65,88
Kvinner	66,11	66,19	66,12	66,10	66,06	65,92

Figur 13 gir en grafisk framstilling av utviklingen. Vi ser at forventet pensjoneringsalder er praktisk talt uforandret fra 1992 til 1997, målt med både bestandsmetoden og tilgangsmetoden. Dette resultatet er annerledes enn det vi fant for gruppa 50–70 år, men det er forventet at forskjellene her vil være mindre, fordi alderspensjonistene (de mellom 67 og 70 år) veier tungt i totaltallene for aldersgruppa 60–70. Vi ser også at forventet pensjoneringsalder er høy i denne gruppa, tatt i betraktning at aldersgrensa i folketrygden er 67 år.

Figur 13: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 60–70 år, beregnet med hhv. tilgangsmetoden og bestandsmetoden

7.3 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 60–70 år ut fra medlemskap i ulike pensjoneringsordninger

I dette avsnittet ser vi på hvilken betydning medlemskap i ulike pensjoneringsordninger har for forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa 60 til 70 år.

Disse beregningene er bare gjort med tilgangsmetoden. Vi har tall for AFP bare fra og med 1994, og det er derfor bare mulig å sammenlikne utviklingen for perioden 1994–1997.

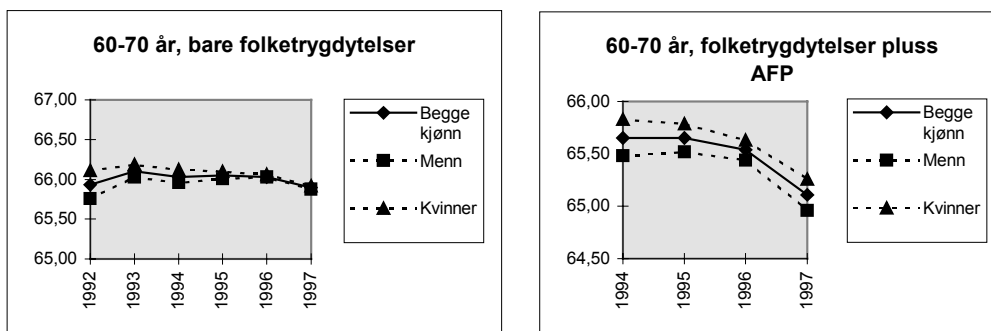
Tabell 14: Forventet pensjoneringsalder for aldersgruppa 60-70 år ut fra medlemskap i ulike pensjoneringsordninger

Bare folketrygd						
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	65,93	66,10	66,03	66,05	66,03	65,90
Menn	65,76	66,03	65,96	66,01	66,03	65,88
Kvinner	66,11	66,19	66,12	66,10	66,06	65,92
Folketrygd og AFP						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			65,65	65,65	65,54	65,11
Menn			65,48	65,52	65,44	64,96
Kvinner			65,83	65,79	65,63	65,26
Folketrygd, AFP og tidligpensjon						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			65,19	65,22	65,11	64,71
Menn			64,97	65,10	65,03	64,62
Kvinner			65,42	65,35	65,20	64,79

Som vi ser av tabell 14, ligger forventet pensjoneringsalder høyest i den gruppa som bare har folketrygdytelse. Tallene er noe lavere når vi tar med AFP, og de går ytterligere noe ned når vi også inkluderer tidligpensjon i stat og kommune (dvs. grupper som har særaldersgrenser). Dette bildet tilsvarer det vi fant i tabellene 5 og 8. Forskjellene mellom de ulike kombinasjoner av ordninger er imidlertid noe mindre enn de vi fant for gruppa 50–70 år. Dette er som forventet, ettersom vi her opererer med bare 10 årsklasser i stedet for 20.

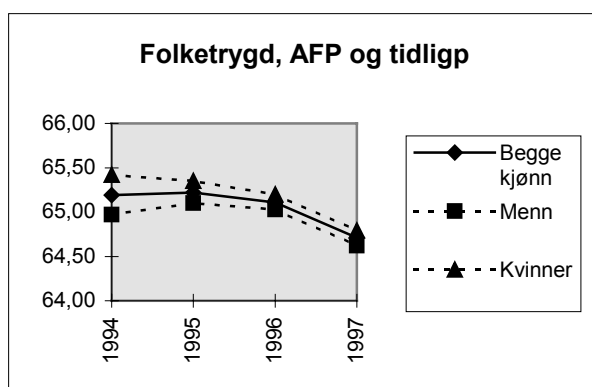
Det som først og fremst skiller denne aldersgruppa fra gruppene 16–70 og 50–70, er forskjellen mellom kjønnene. Vi ser her at kvinner hele veien har høyere pensjoneringsalder enn menn, og at denne forskjellen faktisk er størst for kombinasjonen folketrygd pluss AFP. Her er det rimelig å anta at det foreligger en seleksjonseffekt; forholdsvis flere kvinner enn menn blir uførepensjonert før de fyller 60, slik at den kvinnelige, ikke-pensjonerte delen av befolkningen mellom 60 og 70 år er friskere enn sitt mannlige motstykke. Kombinert med dette kan man tenke seg at en del av de kvinnene som fortsatt er i arbeid i 60-årene (og som i stor grad er offentlig ansatte) velger å stå i arbeid lenger fordi de ikke har tjent opp full pensjon i tjenstepensjonsordningen.

Figur 14: Utviklingen for folketrygd alene (1992–1997) og folketrygd pluss AFP (1994–1997)

I kapittel 5 (avsnitt 5.3, fig. 5) presenterte vi det enkelttallet som etter vår mening var det mest representative for den forventede pensjoneringsalderen i gruppa 16–70 år. I kapittel 6 (avsnitt 6.3, fig. 8) gjorde vi det samme for aldersgruppa 50–70. Vi brukte da tallet for folketrygdytelser, AFP og offentlig tidligpensjonering samlet. Hvis vi gjør den samme beregningen for aldersgruppa 60–70 år, finner vi en forventet pensjoneringsalder i 1997 på 64,71 år, jf. fig. 14. Tilsvarende tall for aldersgruppa 16–70 år var 59,23 år. For gruppa 50–70 var tallet 62,75 år.

Figur 15: Forventet pensjoneringsalder i aldersgruppa 60–70 år, folketrygd pluss AFP pluss tidligpensjon i stat og kommune. 1994–1997.

7.4 Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen mellom 60 og 70 år, beregnet ut fra tilgangsmetoden

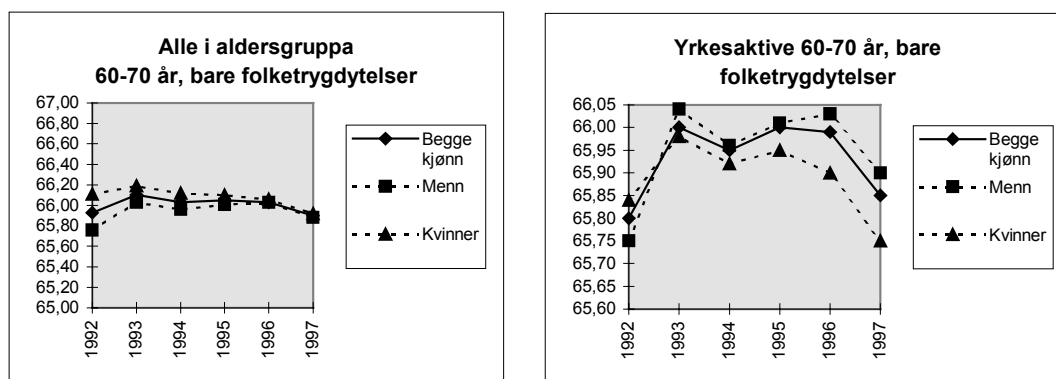
I dette avsnittet presenterer vi forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen mellom 60 og 70 år. Begrepet “den yrkesaktive delen av befolkningen” er her definert som alle som hadde en inntekt på over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering. I 1997 utgjorde denne gruppa 74,1 % av den samlede, ikke-pensjonerte befolkningen mellom 60 og 70 år. Av disse var 59,1 % menn, og 40,9 % kvinner.

Tabell 15: Forventet pensjoneringsalder for den yrkesaktive delen av befolkningen

Folketrygd						
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	65,80	66,00	65,95	66,00	65,99	65,85
Menn	65,75	66,04	65,96	66,01	66,03	65,90
Kvinner	65,84	65,98	65,92	65,95	65,90	65,75
Folketrygd og AFP						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			65,45	65,47	65,38	64,90
Menn			65,44	65,48	65,40	64,92
Kvinner			65,45	65,46	65,29	64,86
Folketrygd, AFP og tidligpensjon						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			64,98	65,05	64,94	64,49
Menn			64,92	65,06	64,99	64,57
Kvinner			64,99	64,99	64,82	64,36

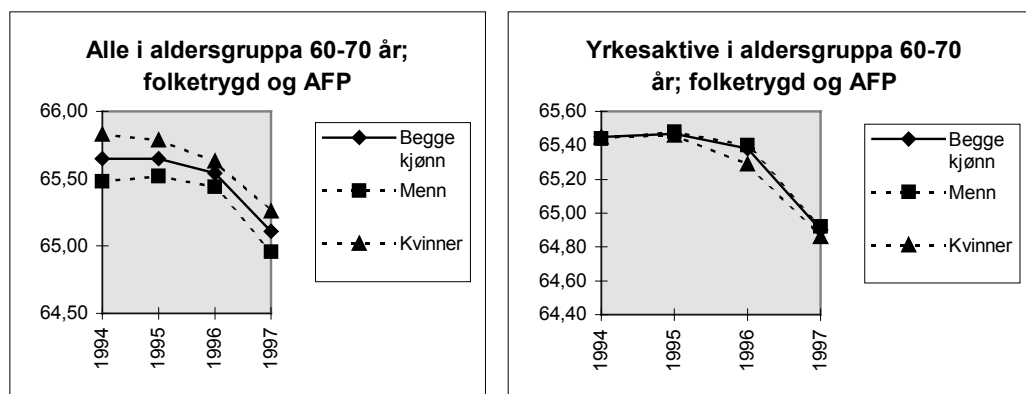
Hvis vi sammenligner disse tallene med pensjoneringsalderen for hele befolkningen i aldersgruppa 60–70 år (jf. 7.3), ser vi at den er så og si identisk for den gruppa som bare mottar folketrygdytelser. Forholdet mellom de to gruppene har holdt seg relativt konstant gjennom perioden 1994–1997, se fig. 16. Dette bildet er det samme vi fant for aldersgruppa 50–70 år.

Figur 16: Forventet pensjoneringsalder for alle mellom 60 og 70 år, og for yrkesaktive mellom 60 og 70 år. Bare folketrygd.

Hvis vi inkluderer AFP i tallene, ser vi at forholdet er noe endret, jf. fig. 17. Forventet pensjoneringsalder går ned med $\frac{1}{2}$ år alt i 1994 når vi inkluderer AFP, og i 1997 er forskjellen økt til nesten ett år. Dette bildet avviker fra det vi fant i aldersgruppa 50–70, og kan ha sammenheng med at aldersgrensen for AFP var 64 år fram til 1. oktober 1994. Dette vil naturlig medføre at AFP spiller en større rolle for pensjoneringsmønsteret i gruppa 60–70 enn i gruppa 50–70.

Figur 17: Forventet pensjoneringsalder for alle mellom 60 og 70 år, og for yrkesaktive mellom 60 og 70 år. Folketrygd pluss AFP.

Når vi inkluderer tidligpensjon fra stat og kommune går pensjoneringsalderen ned med ytterligere ca. 0,4 år. Dette er også i tråd med det vi kunne vente, ettersom særaldersgrensene stort sett ligger over 60 år (de vanligste er 62 og 65). Det er derfor rimelig at tidligpensjonsordningene spiller større rolle for pensjoneringsalderen i gruppa 60–70 enn i gruppa 50–70.

7.5 Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 60–70-åringene med høy livsløpsinntekt (her definert som samlet poengopptjening høyere enn 100 G)

Den delen av befolkningen som har høy yrkesdeltakelse er her definert som alle som hadde en inntekt på over 1,5 G sammenhengende fra 6 til 10 år før pensjonering, og som i tillegg har tjent opp minst 100 pensjenspoeng til sammen. Ved å bruke dette tilleggskriteriet fanger vi først og fremst opp den delen av befolkningen som arbeider i full eller tilnærmet full stilling gjennom mange år, og vi kan dermed få et mer “spisset” mål på i hvilken grad yrkesaktivitet påvirker pensjoneringsatferden.

I 1997 utgjorde denne gruppa 44,3 % av den samlede, ikke-pensjonerte befolkningen mellom 60 og 70 år. Av disse var 87,1 % menn, og 12,9 % kvinner.

Tallene viser også at i alt 77,8 % av de ikke-pensjonerte mennene i aldersgruppa 60–70 år inngår i kategorien “høy livsløpsinntekt”. Dette tallet ligger bare 0,5 % under tilsvarende tall for aldersgruppa 50–70 år. Det tilsvarende tallet for kvinner er 12,8 %.

Tabell 16: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 60–70-åringene med høy livsløpsinntekt

Folketrygd						
	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Begge kjønn	65,88	66,07	66,13	66,23	66,21	66,02
Menn	65,82	66,00	66,05	66,15	66,14	65,97
Kvinner	66,19	66,29	66,34	66,47	66,44	66,15
Folketrygd og AFP						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			65,58	65,67	65,57	65,03
Menn			65,51	65,58	65,47	64,93
Kvinner			65,72	65,95	65,92	65,43
Folketrygd, AFP og tidligpensjon						
			1994	1995	1996	1997
Begge kjønn			65,05	65,21	65,13	64,62
Menn			64,97	65,16	65,05	64,59
Kvinner			65,16	65,38	65,40	64,92

Vi ser at det også her er relativt stor forskjell i pensjoneringsalder mellom den gruppa som bare har folketrygdytelser, og den gruppa som mottar både folketrygdytelser og AFP. Dette tilsvarer det vi fant for gruppa 50–70 år (jf. 6.5). Også her er hovedforklaringen sannsynligvis at det først og fremst er i denne gruppa (dvs. personer med høy livsløpsinntekt) at vi finner de med rett til AFP. Utviklingen er altså som forventet.

Også her ser vi at pensjoneringsalderen høyere for kvinner enn for menn gjennom hele perioden 1994–1997. Vi antar at dette først og fremst kan forklares med at en svært lav andel av kvinnene i aldersgruppa 60–70 år (kun 11,4 % av de ikke-pensjonerte) er yrkesaktive med

høy livsløpsinntekt, og at det relativt sett er flere kvinner enn menn som er godt motiverte for å bli stående i jobb fram til ordinær pensjonsalder.

7.6 Gjennomsnittsalder for avgang fra yrkeslivet for personer mellom 60 og 70 år

Tabell 17 og figur 18 viser forventet avgangsalder fra yrkeslivet for personer over 60 år. Vi har utført beregninger for to grupper: Alle med pensjongivende inntekt over 1,5 G, og alle med pensjongivende inntekt over 4 G. Vi viser også forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive i aldersgruppa 60–70 år.

Tabell 17

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
FAA60L	64,89	64,77	64,81	64,74	64,69	64,72
FAA60H	64,33	64,11	64,08	64,11	64,03	64,06
FPAyrk60			65,80	66,00	65,95	66,00

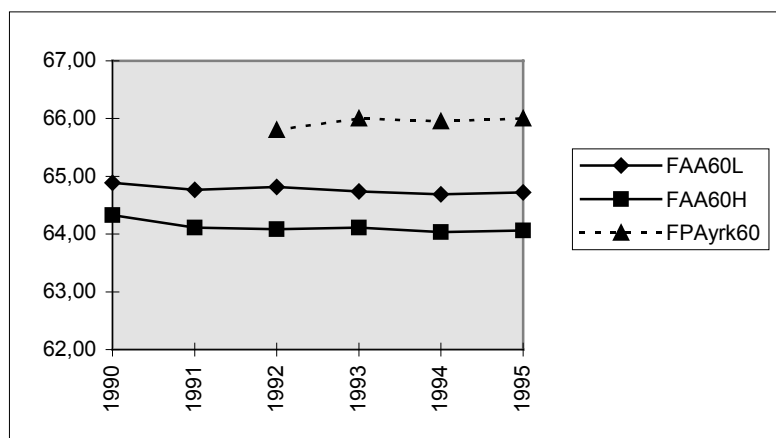
Forklaring til tabellen:

FAA60L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 60-åringer, inntekt PI>1,5 G

FAA60H: Som FAA60L, men inntekt PI>4G

FPAyrk60: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 60-åringer.

Figur 18:

Forklaring:

FAA60L: Forventet avgangsalder for yrkesaktive 60-åringer, inntekt PI>1,5 G

FAA60H: Som FAA60L, men inntekt PI>4G

FPAyrk60: Forventet pensjoneringsalder for yrkesaktive 60-åringer.

Vi ser her at forventet avgangsalder fra yrkeslivet ligger under forventet pensjoneringsalder for samme gruppe. I motsetning til det vi så for gruppa 50–70 (jf. 6.6), er imidlertid forventet avgangsalder svært stabil i denne gruppa hele perioden fra 1990 til 1996. Dette kan muligens forklares ut fra en form for “seleksjonseffekt”: Det er den mest stabile delen av arbeidsstokken som fortsetter i arbeid ut over fylte 60 år.

8. Avslutning

8.1 I hvor stor grad har innføring av AFP avlastet uførepensjonsordningen?

Et viktig argument for å innføre, og siden bygge ut AFP har vært – og er – at AFP vil være et reelt alternativ til uførepensjon for mange, og at den dermed også ville fungere som en avlastning for uførepensjonsordningen.

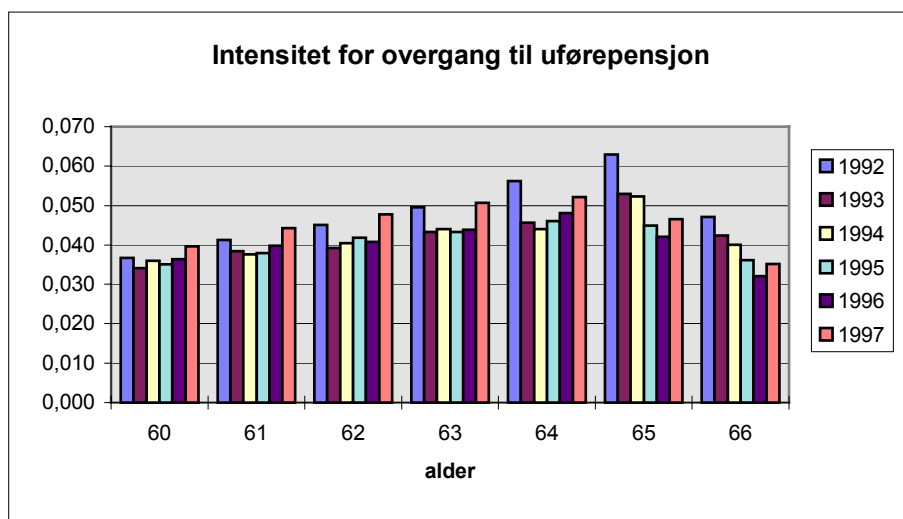
Spørsmålet om hvorvidt ordningen virkelig fungerer slik har vært reist både i NOU 1994:2 (Lund-utvalget) og NOU 1998:19 (Olsen-utvalget). Spørsmålet har vært utredet med ulike metodiske innfallsvinkler, og NOU 1998:19, s. 193–199 gjennomgår funnene så langt. Utvalget konkluderer med at “Konklusjonene fra Lund-utvalget, arbeidsgrupperapporten og Thøgersen et al sett under ett kan tyde på at maksimalt 20 prosent av AFP-pensjonistene ville vært uførepensjonister om ikke AFP-ordningen hadde eksistert” (NOU 1998:19, s.199).

For å finne svaret på spørsmålet om hvor mye AFP avlastet uførepensjonen, har vi valgt en annen metode enn i de undersøkelsene det refereres til i NOU 1998:19. Vi har sammenlignet endringene i tilgangsrater til uførepensjonsordningen for aldersgruppa 65 og 66 år med tilsvarende tilgangsrater for gruppa 60–62 år. Vi finner da at tilgangsratene er gått ned med 25 % for 65–66-åringene, mens de har økt med vel 5 % for aldersgruppa 60–62. Ratene har da minket med om lag 30 % i den høyeste aldersgruppa i forhold til 60–62-åringene. Det er rimelig å anta at denne endringen skyldes AFP-ordningen, og tilgangen i 1997 ville i så fall ha vært $100/70 = 1,4$ ganger så høy uten AFP.

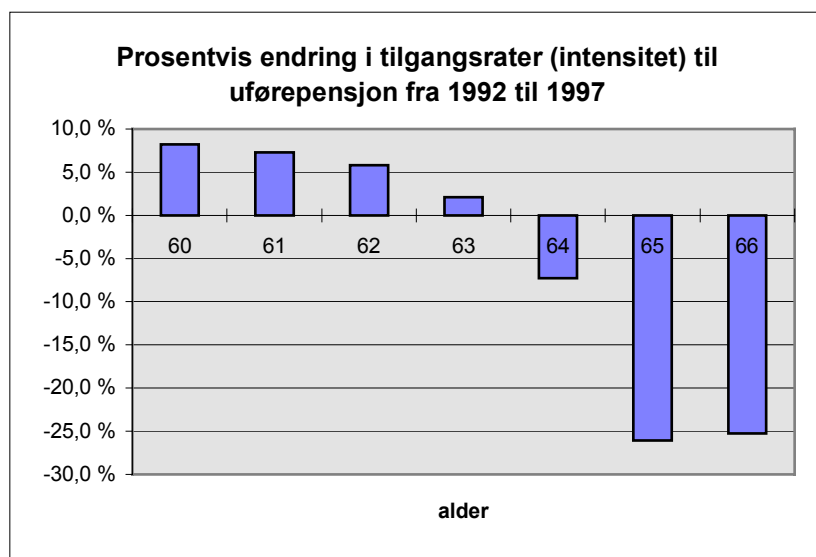
I 1997 kom det til 1869 nye uførepensjonister i aldersgruppa 65–66 år, og vi anslår derfor at økningen i antall uførepensjonister ville ha vært omlag 750 høyere i 1997 hvis AFP ikke hadde eksistert. Samtidig kom det til 2477 nye AFP-pensjonister i denne gruppa. Dette indikerer at så mange som 30 % av AFP-pensjonistene i stedet ville fått uførepensjon, altså ca. 10 prosentpoeng mer enn anslagene i NOU 1998:19. Det kan altså se ut som om avlastingseffekten er noe større enn tidligere antatt. Dette behøver ikke bety at de tidligere beregningene er feil. De tallene vi har basert oss på er nyere, og de kan derfor også være uttrykk for en utvikling der denne “avlastingseffekten” øker etter hvert som AFP-ordningen blir bedre kjent.

Utviklingen i tilgangsratene til uførepensjon er framstilt i figurene 19 og 20.

Figur 19: Intensitet for overgang til uførepensjon

Figur 20: Prosentvis endring i tilgangsrater til uførepensjon 1992–1997

8.2 Oppsummering og konklusjon

I Lund-utvalgets utredning “Fra arbeid til pensjon” (NOU 1994:2) ble det bl.a. pekt på behovet for et system som kan overvåke utviklingen av pensjoneringsalderen i Norge, og Rikstrygdeverket fikk i oppdrag å utvikle et slikt system.

Som svar på denne utfordringen har Utredningsavdelingen i Rikstrygdeverket utviklet et rapporteringssystem i form av en forløps- og statistikkdatabase som har fått navnet MOTIPE. I denne rapporten er databasen brukt for å gi en oversikt over utviklingen av pensjoneringsalderen i Norge, med hovedvekt på tidsrommet 1994–1997. Årsaken til denne avgrensingen i tid er at datagrunnlaget er mer ufullstendig for perioder forut for 1994.

Som mål for pensjoneringsalderen har vi valgt å bruke forventet pensjoneringsalder. Dette målet er en parallell til målet “forventet levealder” som benyttes i demografien, og er et mål som korrigerer for mange av de svakhetene beregninger av gjennomsnittlig pensjoneringsalder for nye pensjonister er beheftet med.

Ikke alle pensjoneringsordninger er tatt med. Vi baserer oss på tall for folketrygdens alders- og uførepensjon, samt AFP og tidligpensjonering i stat og kommune.

Vi har stilt to hovedspørsmål i rapporten: Hva er pensjoneringsalderen for hele befolkningen (dvs. alle mellom 16 og 70 år), og hva er pensjoneringsalderen blant den eldre delen av arbeidstakerne (dvs. personer over 50 år)? Den siste gruppen har vi valgt å dele i to – 50 til 70 år og 60 til 70 år – og vi presenterer resultatene for disse to gruppene i hvert sitt kapittel.

I tilknytning til hvert av disse hovedspørsmålene har vi undersøkt variasjoner i pensjoneringsalder ut fra variablene kjønn, yrkesdeltakelse og tilgang til ulike pensjoneringsordninger, og vi finner en god del variasjon i tallene når vi kombinerer ulike variabler.

Det er likevel en hovedtendens som går igjen uansett hvilke aldersgrupper vi ser på, og uansett hvilke variabler vi kombinerer. Pensjoneringsalderen er relativt stabil i årene 1994–1996, men viser en svak nedgang for de fleste kombinasjoner av variabler. I 1997 faller imidlertid pensjoneringsalderen relativt kraftig i alle grupper. Det ser ut som hovedårsaken er at antall uførepensjonister øker relativt sterkt i denne perioden. samtidig øker antall AFP-pensjonister, slik at det ser ut som om kombinasjonen av disse to effektene fører til det sterke fallet i pensjoneringsalderen. Det er imidlertid økningen i antall uførepensjonister som er den viktigste årsaken til endringen. Vi vet nå at denne økningen har fortsatt i 1998, og det vil derfor være interessant å se hva som skjer med pensjoneringsalderen i 1998. Det er liten grunn til å tro at den går opp igjen; den vil antakelig enten flate ut, eller gå ytterligere ned. Vi vil følge opp dette spørsmålet når 1998-tallene foreligger.

Vi har også angitt det tall for hver av de tre aldersgruppene (16–70, 50–70 og 60–70) som kan betraktes som det “riktigste” målet for befolkningens pensjoneringsalder. 1997-tallene er henholdsvis **59, 23 år** i aldersgruppa 16–70, **62, 75 år** i gruppa 50–70 og **64,71 år** i den eldste gruppa (60–70 år).

Et spørsmål som har vært omdiskutert, er i hvor stor grad AFP “avlastet” folketrygdens uførepensjon, dvs: Hvor mange av de nye AFP-pensjonistene ville i stedet ha fått uførepensjon dersom AFP ikke hadde eksistert? Tidligere utredninger har konkludert med at avlastingseffekten er maksimalt ca. 20 %. Vi har gjort nye beregninger, og finner at den ligger noe høyere – anslagsvis 30 %.

Referanser

NOU 1994:2 (Lund-utvalget): *Fra arbeid til pensjon.*

NOU 1998:10 (Moland-utvalget): *Fondering av folketrygden?*

NOU 1998:19 (Olsen-utvalget): *Fleksibel pensjonering.*